

Çağdaş Dönem Tefsirde Usûl Arayışlarında Yenilik Sorgulaması: Müfessirler için Gerekli Görülen Donanımlar Özelinde

The Questioning of Innovation in the Search for Methodology in Contemporary Tafsir: The Equipment Considered Necessary for Exegetes

Fatma YALNIZ

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir
Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye

ÖZ

Bu makalede, tefsirde usûl arayışında bulunan çağdaş eserlerin müfessirin donanımı bölümleri özelinde klasik eserlerin ilgili bölümlerine bir yenilik getirip getirmediğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır. Literatüre bakıldığında müfessirin donanımıyla ilgili bazı çalışmalar bulunsa da bunların bu araştırmada merkeze alınan çağdaş ve klasik dönem arasındaki değişim ve yenilik problemini merkeze almadığı fark edilmektedir. Makalede olgu bilim deseni kullanılarak "yenilik ve değişim olgusu" mukayeseli içerik analiz tekniğiyle ele alınmıştır. Araştırmanın kapsamı usûl arayışında bulunan klasik ve çağdaş eserlerdeki sadece müfessirin donanımını ele alan bölümlerle sınırlıdır. Çalışmada iki dönemdeki eserlerin ilgili bölümleri "hangi yönlerden nasıl farklıdır" sorusuna odaklanılmakta, farklılıkların nedenlerinin ayrıntılı tahlili araştırmanın sınırlılıklarını aşmaktadır. Sonuç olarak çağdaş dönemde metin bütünlüğü ve nüzul dönemi-selef dönemi tarihine vurguların bulunması bir oranda farklılık olarak kendini göstermektedir. Ayrıca ilgili dönem müelliflerinin sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi birkaç ilmi eklemeleri özgün bir husus olarak görülmüş de bu ilimlerin Kur'an'ı yorumlarken nasıl kullanılacağı üzerinde durulmaması, yaşanan çağda popüler olan bu ilimlerin tefsir ilmine eklenmesi ve organik bir yapı oluşturulamamasını doğurmuştur. Kaidelere bakıldığında, çağdaş dönemde meânî özelindeki kaidelerde somut ve spesifik bazı adımlar bulunmakta, lügatle ilgili kaidelerde Arapçadan ayrı olarak Kur'an'ı da dil otoritesi olarak gören, dil kaidelerinden çok manayı esas alan bir yapı kendini göstermektedir. Delil hiyerarşilerinde ise münasebatı ve Hz. Peygamber'in rivayetlerini öne çıkaran vurgular bulunsa da bunların benzerlerinin klasik dönemde de olduğu fark edilmektedir. Son tahlilde klasik dönemde konu bağlamında yer verilen başlıkların ve muhtevanın çağdaş eserlerde büyük oranda muhafaza edildiği bununla birlikte muhtevada bazı yenilikler ve öne çıkarılan vurguların bulunduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Usûl Arayışları, Çağdaş Dönem, Klasik Dönem, Müfessirin Donanımları.

ABSTRACT

In this article, it is aimed to show whether contemporary works that seek a methodology in tafsir bring a novelty to the relevant sections of classical works in terms of the sections on the mufassir's equipment. When we look at the literature, we realize that although there are some studies on the equipment of the mufassir, they do not center on the problem of change and innovation between the contemporary and classical period, which is the center of this research. In this article, "the phenomenon of innovation and change" is analyzed with the comparative content analysis technique by using the phenomenological design. The scope of the research is limited to the chapters dealing only with the equipment of the mufassir in classical and contemporary works in search of usul. The study focuses on the question of "how and in what ways the relevant sections of the works of the two periods differ", and a detailed analysis of the reasons for the differences goes beyond the limitations of the study. As a result, in the contemporary period, the textual integrity and the emphasis on the history of the period of the nuzul period and the period of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) are to some extent different. In addition, although the addition of a few sciences such as sociology, psychology and anthropology by the authors of the relevant period seems to be a unique issue, the lack of emphasis on how to use these sciences in interpreting the Qur'an has led to the articulation of these sciences, which are popular in the age, to the science of tafsir and the failure to create an organic structure. Looking at the rules, in the contemporary period, there are some concrete and specific steps in the rules specific to ma'ani, and in the rules related to the lexicon, a structure that considers the Qur'an as a linguistic authority apart from Arabic, and that is based on the meaning rather than linguistic rules, shows itself. In the hierarchies of evidence, although there are emphases that emphasize the relationship and the narrations of the Prophet, it is noticed that similar ones were also present in the classical period. In the final analysis, it is noteworthy that the titles and content included in the classical period in the context of the subject are largely preserved in contemporary works, but there are some innovations and emphases in the content.

Keywords: Tafsir, Procedural Quest, Contemporary Period, Classical Period, Equipments of Mufassir.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Fatma YALNIZ

E-mail: fatmayalniz@hitit.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 17.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 14.12.2024

Yayın Tarihi/Publication Date: 08.01.2025

Atf: Yalnız, Fatma. "Çağdaş Dönem Tefsirde Usûl Arayışlarında Yenilik Sorgulaması: Müfessirler için Gerekli Görülen Donanımlar Özelinde". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 63/1 (Nisan 2025), 1-19.

Cite this article as: Yalnız, Fatma. "The Questioning of Innovation in the Search for Methodology in Contemporary Tafsir: The Equipment Considered Necessary of Exegetes". *Journal of İlahiyat Researches* 63/1 (April 2025), 1-19.

Giriş

Tefsirde usûl arayışı bağlamındaki bazı eserlerde müfessirin sahip olması gereken donanımlara dair bir içerikle karşılaşmaktadır. Bu içerik, müfessiri biçimlendiren ilimler ve kaideler gibi hususları kapsamaktadır. Müfessirin niteliği meselesi, tefsir faaliyetini önceleyen bir mahiyet arz etmektedir. Bunun farkında olduğu anlaşılan klasik dönem âlimlerinin müfessirin tefsir yaparken hangi ilimleri bilmesi ya da hangi vasıflarla donanması gerektiğiyle ilgili bazı parametreler ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Klasik dönemde başlayan bu gayret çağdaş dönemde de sürdürülmüş ve müfessirin donanımına ilişkin bilgilere dair başlıklar tefsirde usûl üretme çabasındaki eserlerde yer almıştır.

Tefsir ilmi bağlamında çağdaş dönemde klasik dönemi eleştirme ve yenilenme çabaları gündeme gelmiştir. Çağdaş dönemde tefsir usûlü arayışındaki müellifler çeşitli gayelerle eserlerini kaleme alarak yeniden bir usûl eseri ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Nitekim çağdaş dönem âlimlerinden Zürcânî (öl. 1367/1948), Mennâ' el-Kattân (öl. 1420/1999) ve Fehd er-Rûmî öğrencilere fakültede ders okutmak için yeni tefsir usûlü kitabı yazdıklarını ifade etmektedir.¹ Müsâid b. Süleyman tefsir usûlüne dair kavramları ve meseleleri ele almak için *et-Tahrîr fî usûli't-Tefsir*'i kaleme aldığını ifade etmektedir.² Hâlid Osman Sebt *Kavâidu't-Tefsir*'i kendisinden önce tefsir kaideleriyle ilgili müstakil bir eser bulunmadığı için kaleme aldığını belirtmektedir.³ Zehebî (öl. 1399/1977) geçmişte tefsir hususunda telif eden âlimleri mezheplerine taassup gösterdikleri iddiasıyla eleştirmekte, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn'u* kendisinden önceki tarihi başından itibaren anlatmak ve Kur'ân'ı anlarken yapılması gerekenleri ele almak için yazdığını söylemektedir.⁴ Hâlid Abdurrahman Akk (öl. 1421/2000) *Usûlu't-tefsir ve kavâiduh* adlı eserini, klasik dönem âlimlerinin uzak şekilde anlattıkları konuları yakınlaştırmak ve genişletmeden anlatmak için kaleme aldığını belirtmektedir. Muhammed Lutfi Sabbâğ (öl. 1438/2017) *Lemehât fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı Kur'ân ilimlerini ve tefsire nasıl yöneleneceğini göstermek için telif ettiğini zikretmektedir.⁵ Buradan hareketle araştırmada, çağdaş tefsir usûlü denemelerinin hedeflerine paralel olarak klasik döneme yenilik getirip getirmediği problemi işlenecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı müfessirin donanımları bölümleri bağlamında çağdaş dönemin klasik dönemden farklılığını ortaya koymak, bu şekilde çağdaş dönemdeki farklılık iddialarıyla paralel tarzda yol alınıp alınmadığını tespit etmektir.

Makalede nitel veri analizi yöntemlerinden mukayeseli içerik analiz tekniği kullanılacak, veriler kronolojik olarak tahlil edilecektir. Araştırmada olgu bilim deseni kullanılarak çağdaş dönem ile klasik dönemdeki eserlerde müfessirin donanımına dair yenilik ve değişim olgusu ele alınacak ve ulaşılan veriler hakkında değerlendirmeler ve çıkarımlarda bulunulacaktır. Bunların yanı sıra doküman analizi yapılacak olup çağdaş dönemde yer alan eserlerde müfessirin donanımına dair “اداب المفسر، شروط المفسر،” “العلوم التي يحتاج إليها المفسر،” ve “قواعد اصول التفسير” gibi müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimleri ve kaideleri gösteren başlıklar temel alınacaktır. Klasik dönemde de ulumu'l-Kur'ân eserleri, usûl arayışında bulunan eserler, tefsir mukaddimeleri içerisinde müfessirin donanımını bir başlık olarak sunan çalışmalar kaynak kitaplar olacaktır. Araştırma sadece usûl arayışında bulunan eserlerdeki müfessirin donanımını ele alan bölümlerle sınırlıdır. Çalışmanın kapsamı; “usûl arayışındaki çağdaş dönem eserler klasik dönemin ilgili kitaplarındaki müfessirin donanımlarına dair başlıklarından hangi açılardan ve nasıl farklıdır?” sorusuyla sınırlıdır. Aralarındaki farklılıkların nedenlerinin detaylı analizi ise makalenin sınırlarını aşacağı için bir başka araştırmanın konusudur.

Makalede merkeze alınacak müfessirin donanımlarına dair bölümlere sahip çağdaş dönem eserler; Mennâ' el-Kattân'ın *el-Vecîz fî usûli't-tefsir*'i ve *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Hâlid Abdurrahman Akk'ın *Usûlu't-tefsir ve kavâiduh*'u, Fehd er-Rûmî'nin *Buhûs fî usûli't-tefsir*'i, Müsâid b. Süleyman'ın *et-Tahrîr fî usûli't-tefsir*'i, Hâlid Osman Sebt'in *Kavâidu't-tefsir*'i, Fehd er-Rûmî'nin *Usûlu't-tefsir ve menâhicuh*'u, Zürcânî'nin *Menâhilu'l-İrfan fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Zehebî'nin *et-Tefsir ve'l-müfessirûn'u*, Nureddin Itr'ın (öl. 2020) *Ulûmu'l-Kur'ân*'ı, Muhammed Lutfi Sabbâğ'ın *Lemehât fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Muhammed Ali Hasan'ın *el-Menâr fî ulûmil Kur'ân mea usûli't-tefsir*'i şeklindedir. Ayrıca Zerkeşi, Zürcânî, Muhammed Ali Hasan ve Itr'ın eserlerindeki müfessirin donanımları kısmında *Menâr*'daki⁶ tefsirin mertebeleriyle ilgili maddeler zikredilmesi sebebiyle *Menâr* tefsirinde çalışmada yer verilmiştir. Son dönemde kaleme alınan Türkçe tefsir usûlü kitaplarında müfessirin donanımlarına dair özel bölümlere ulaşılamadığı için makalede bu eserler kapsam dışı tutulmuştur.

1 Hâlid Abdurrahman Akk, *Usûlu't-Tefsir ve Kavâiduh* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1986), 12-13; Menna'u'l-Kattân, *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsir* (Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1980), 3; Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 3; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Buhûs fî Usûli't-Tefsir ve Menâhicuh* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1419), 5-6; Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1992), 6; Muhammed Abdulazim Zürcânî, *Menâhilu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Matbaatu İsa el-Bâbi el-Halebi, ts.), 1/9.

2 Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, *Tahrîr fî Usûli't-Tefsir* (Cidde: Merkezu'd-Dirasati ve'l-Ma'lumatil-Kur'aniyye bi Ma'hedi'l-İmamî-Şatibi, 2014), 7.

3 Hâlid b. Osman Sebt, *Kavâidu't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten* (Daru İbn Affan Huber, 1997), 2.

4 Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 7-8.

5 Muhammed Sabbâğ, *Lemehât fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1990), 6-7.

6 *Menâr* tefsirinin yazımının bir kısmını Abduh bir kısmını ise Reşid Rızâ üstlendiği ve mukaddimesinin yazımında hangi âlimin aktif rol aldığı ihtilafı olduğu için makale metni içerisinde yazar isimleri zikredilmeyip *Menâr* tefsiri denilecektir.

Araştırmada merkeze alınacak müfessirin donanımlarına dair bölümlere sahip klasik dönemdeki eserler şu şekildedir: Kâdî Abdulcebbar'ın (öl. 415/1025) *Şerhu Usûli Hamse* isimli eserinin mukaddimesi, Râgıb el-İsfahânî'nin (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Camiu't-tefâsîr* için hazırladığı *Mukaddime*, Ebubekir İbnü'l-Arabî'nin (öl. 543/1148) *Kânûnu't-te'vil'i*, Tûfî (öl. 716/1316) *el-İksîr fi Kavâidi İlmî't-Tefsîr'i*, Zerkeşî'nin (öl. 794/1392) *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an'ı*, Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) *Bahru'l-muhî't*'inin mukaddimesi, Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) *'Aynü'l-a 'yân'ın* mukaddimesi, Kâfiyecî'nin (öl. 879/1474) *et-Tefsîr fi Kavâidi İlmî't-Tefsîr'i*, Süyûtî'nin (öl. 911/1505) *Tahbîr fi İlmî't-tefsîr'i* ve İtcan fi Ulûmi'l-Kur'an'ıdır.

Makalede usûl yerine usûl arayışı kavramı tercih edilmektedir. Tefsirde usûl arayışı; Kur'an'ı yorumlarken delillere dayanarak kaideler ortaya koyma, Kur'an'ı anlamak için yollar tarif etme, formel biçimler ortaya koyma anlamını taşımaktadır. Araştırmada usûl kavramı yerine *tefsirde usûl arayışları* şeklindeki kavramsallaştırmanın kullanılmasının nedeni, ortaya konulan kaide ve kuralların bir çaba niteliğinde kalması ve bu kaidelerin yer yer bütünlüklü bir yapı arz ederken bazen de parçacı bir tasnif şeklinde kendini göstermesidir.⁷ Yukarıda ismi geçen araştırmacılar klasik ve çağdaş dönemde usûl arayışındaki eserlerinde gerek tefsirin gerekse müfessirin nasıl olması gerektiğiyle ilgili kurallar koymaya çalışmışlardır. Eserlerindeki müfessirin nasıl hareket etmesi gerektiğiyle ilgili hususlara değindikleri "müfessirin donanımları" bölümleri, zikredilen müelliflerin usûl arayışı çabalarında olduklarını gösterdiği için makalede bu kavram sık sık tekrarlanmaktadır.

Literatüre bakıldığında müfessirin donanımıyla ilgili bazı çalışmalar bulunsa da bunların makalede odaklanılan çağdaş ve klasik dönem arasındaki değişim ve yenilik problemini merkeze almadığı fark edilmektedir. Bu çalışmalar arasında yer alan Mesut Kaya'nın "Dönemsel İlmî Şartların Müfessirin Donanımı Üzerindeki Belirleyiciliği -Klasik ve Modern Dönem Mukayesesi" adlı makalesinde klasik dönemde müfessirin donanımını içeren eserlerin muhtevası ele alınmış, çağdaş dönemde sadece *Menâr* tefsirindeki maddeler zikredilmiş, ilgili maddelerin klasik dönemden bazı farklılıklarına değinilmiştir.⁸ Bu makalede de *Menâr* tefsirine yer verilmiş olup bunun nedeni, usûl arayışında bulunan Zerkeşî, Zürkânî, Muhammed Ali Hasan ve İtr'in eserlerinin, müfessirin donanımlarıyla ilgili bölümlerinde *Menâr* tefsirinde yer alan tefsirin mertebelerine dair maddelerin zikredilmesidir. Bu itibarla çağdaş dönemde usûl arayışındaki eserlere yer verilmeyen, *Menâr* tefsiri ile sınırlı Kaya'nın makalesinden daha geniş bir bağlamda meselenin mukayeseli olarak ele alınacağı ifade edilmelidir. Konumuzla irtibatlı olan Muhammet Çol'un "Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Kaideler Üzerine Sistematiik Bir İnceleme Denemesi" adlı makalesi incelendiğinde ise klasik ve çağdaş dönemde yer alan müfessirin donanımıyla ilgili bilgilerin deskriptif olarak paylaşıldığı ancak bunun ötesinde mukayeseli bir analize tabi tutulmadığı fark edilmiştir.⁹ Şule Yüksel Ateş'in "Klasik ve Modern Dönemde Müfessirde Aranan Şartlar ve Değişimi" adlı yüksek lisans tezinde farklı tefsir ekollerinin müfessirin donanımıyla ilgili duruşları hakkında araştırma yapıldığı ancak usûl arayışındaki eserlere yer verilmediği görülmüştür.¹⁰ Özetle, bu çalışmalarda usûl arayışındaki çağdaş dönem eserlerin klasik döneme getirmesi muhtemel yenilikler bağlamında mukayeseli bir analizin yapılmadığı ortadadır. Bu makale ise *yenilik ve değişim* temel olgularıyla yola çıktığı için mukayeseli analiz gerçekleştirilmekte ve bu farklılıkların mahiyeti tartışılmak suretiyle ilgili literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir.¹¹

1. KLASİK VE ÇAĞDAŞ DÖNEM ESERLERİN İÇERİKLERİNDE ORTAK HUSUSLAR

Müfessirin donanımları kapsamında çağdaş dönem çalışmalarının klasik dönem çalışmalarıyla ortak bilgiler sunduğu fark edilmektedir. Bu ortaklıkların üç sac ayağı olup bunlar müfessirin bilmesi gereken ilimler, uyması gereken kaideler ve takip etmesi gereken delil hiyerarşisi şeklindedir. Bu ortaklıklar sırayla tablo halinde sunulduktan sonra veri analizi gerçekleştirilecektir. Klasik ve çağdaş dönemde müfessirin bilmesi gerekli görülen ortak ilimler şu şekildedir:

1.1. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Ortak İlimlerin Mukayesesi ve Mahiyeti

Klasik ve çağdaş dönemde on sekiz tane ortak ilim tespit edilmiş olup bunlar aşağıda tablo halinde verilmiştir.

7 "Tefsirde usûl arayışı"nın kavramsal izahı ve erken ve klasik dönemdeki serencamının detayları için bk. Fatma Yalnız, *Tefsirde Usûl Arayışları -Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında-* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021). Bu makale çalışması ise, doktora tezinden farklı bir şekilde çağdaş ve klasik dönemde yer alan ilgili eserlerin müfessirin donanımları bağlamındaki farklılıklarını ele alarak yenilik sorgulaması problemini incelemektedir.

8 Mesut Kaya, "Dönemsel İlmî Şartların Müfessirin Donanımı Üzerindeki Belirleyiciliği -Klasik ve Modern Dönem Mukayesesi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (01 Ocak 2013), 9-31.

9 Muhammet Çol, "Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Kaideler Üzerine Sistematiik Bir İnceleme Denemesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/42 (2019).

10 Şule Yüksel Ateş, *Klasik ve Modern Dönemde Müfessirde Aranan Şartlar ve Değişimi* (Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

11 Müfessire gerekli donanımlarla ilgili olan fakat bu çalışmanın problemiyle doğrudan ilgili olmayan çalışmalar için bk. Veli Kayhan, *Kur'an'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler* (Bursa: Kurav Yayınları, 2007); Muhammed Ali Salih es-Sûsi, "el-Mufassal fi Şurûti'l-müfessîr", *el-Mecelletü'l-ilmîyye* (yy.: b.y., 2013); Hikmet Koçyiğit, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2015); Bilal Ercan, *Tefsir Geleneğinde Müfessirde Aranan Şartlar* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

Tablo 1.

Klasik ve Çağdaş Dönemde Gerekli Görülen Ortak İlimler

		Klasik Dönem	Çağdaş Dönem
1	Lügat	Kâdi Abdulcebbar, ¹² Râgıb el-İsfahânî, ¹³ İbnü'l-Arabî, ¹⁴ Ebû Hayyân, ¹⁵ Zerkeşi, ¹⁶ Kâfiyeci, ¹⁷ Süyûtî ¹⁸	Zürkânî, ¹⁹ Zehebî, ²⁰ Itr, ²¹ Akk, ²² Menna' el-Kattân, ²³ Sabbâğ, ²⁴ Muhammed Ali Hasan, ²⁵ Müsâid b. Süleyman ²⁶
2	Nahiv	Kâdi Abdulcebbar, Râgıb, Zemahşerî, ²⁷ Tûfî, ²⁸ Ebû Hayyân, Zerkeşi, Molla Fenârî, Kâfiyeci, Süyûtî	Zürkânî, Zehebî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ
3	İştikak	Râgıb, Zerkeşi, Molla Fenârî, Kâfiyeci, Süyûtî	Zehebî, Itr, Sabbâğ, Muhammed Ali Hasan
4	Sarf	Tûfî, Zerkeşi, Molla Fenârî, Kâfiyeci, Süyûtî	Zürkânî, Zehebî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ
5	Belâgat İlimleri	Zemahşerî, Tûfî, Ebû Hayyân, Zerkeşi, Molla Fenârî, Kâfiyeci, Süyûtî	Zürkânî, Zehebî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ
6	Dil Üslubu	Zemahşerî	Menna' el-Kattân, Zürkânî, Zehebî, Itr, Muhammed Ali Hasan
7	Usûlü Fıkıh	Kâdi Abdulcebbar, Râgıb, İbnü'l-Arabî, Tûfî, Ebû Hayyân, Kâfiyeci, Molla Fenârî, Süyûtî	Zürkânî, Zehebî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ
8	Fıkıh	Kâdi Abdulcebbar, Râgıb, Zemahşerî, Tûfî, Kâfiyeci, Süyûtî, Molla Fenârî	Sabbâğ, Akk, Müsâid b. Süleyman
9	Nasih-Mensûh	Tûfî, Süyûtî	Zürkânî, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ, Itr, Müsâid b. Süleyman
10	Usûlüddin	Râgıb, İbnü'l-Arabî, Tûfî, Ebû Hayyân, Kâfiyeci, Molla Fenârî, Süyûtî	Zürkânî, Itr, Akk, Sabbâğ, Muhammed Ali Hasan
11	Kiraat	Râgıb el-İsfahânî, Tûfî, Kâfiyeci, Süyûtî, Zerkeşi, Molla Fenârî	Zehebî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan
12	Esbâb-ı Nüzul	Kâfiyeci, Molla Fenârî, Süyûtî	Zürkânî, Akk, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ, Mennal Kattan, Itr, Müsâid b. Süleyman
13	Kıssa-Âsâr, Ahbâr	Tûfî, Râgıb el-İsfahânî, Kâfiyeci, Molla Fenârî, Süyûtî	Itr, Muhammed Ali Hasan, Müsâid b. Süleyman.
14	Tarih	Tûfî	Zehebî, Zürkânî, Sabbâğ, Muhammed Ali Hasan
15	Hadis-Sünnet	Kâdi Abdulcebbar, Râgıb, İbnü'l-Arabî, Ebû Hayyân, Molla Fenârî, Kâfiyeci, Süyûtî	Itr, Muhammed Ali Hasan, Sabbâğ, Akk, Müsâid b. Süleyman
16	Felek-Nücum	Tûfî	Sabbâğ
17	Coğrafya	Tûfî	Zehebî, Sabbâğ
18	Mevhibe	Râgıb el-İsfahânî, Kâfiyeci, Molla Fenârî, Süyûtî	Zürkânî, Itr, Akk, Muhammed Ali Hasan

12 Ahmed b. Abdulcebbar Kâdi Abdulcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse mu'tezile'nin beş ilkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/488-489.

13 Ebu'l-Kasım Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetu Cami'i't-Tefâsîr Me'a Tefsiri'l-Fatiha ve Metalî'i'l-Bakara*, thk. Ahmed Hasan Ferhan (Kuveyt: Daru'd-Da've, 1405), 93-97.

14 Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Kanûnü't-Te'vil*, thk. Muhammed Süleymanî (Beyrut-Cidde: Meüssesetu Ulûmi'l-Kur'ân- Dâru'l-Kibleti li's-Sekafeti'l-İslâmiyye, 1406), 1/643-645.

15 Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413), 1/105-111.

16 Abdillâh Muhammed b. Bahadır Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl Burhân İbrahim (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1/1/424.

17 Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b Süleyman Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî Kavâ'idî İlmî't-Tefsîr*, thk. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989), 10-12.

18 Celaleddin Abdurrahman Süyûtî, *et-Tahbîr fî İlmî't-Tefsîr* (Riyad: Daru'l-Ulûm, 1982), 328-329; Celaleddin Abdurrahman Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 4/464-466.

19 Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/51-53.

20 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 189-194.

21 Nüreddin Itr, *Ulûmü'l-Kur'ân* (Dimeşk: Matbaatu's-Sabah, 1996), 87-88.

22 Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 186-187.

23 Menna'u'l-Kattân, *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsîr*, 76-77; Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 322-323.

24 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 192-195.

25 Muhammed Ali Hasan, *el-Menâr fî Ulûmi'l-Kur'ân Ma'a Medhalî fî Usûli't-Tefsîr ve Mesâ'dîrih* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2000), 250-257.

26 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûli't-Tefsîr*, 210-220.

27 Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhu't-Tevil*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407), 1/2.

28 Süleyman b. Abdül-kâvî b. Abdî'l-Kerîm Tûfî, *el-İksîr fî Kavâ'idî İlmî't-Tefsîr fî Usûli ve Kavâ'idî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, thk. Muhammed Osman (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 58-63.

Bu bölümde yukarıdaki tabloda hem klasik hem de çağdaş dönem âlimleri tarafından yer verilen ortak gerekliliklerin mahiyeti ve çerçevesi, çağdaş dönem merkeze alınarak mukayeseli bir analize tabi tutulacaktır. Böylece ortak donanımlara dair çağdaş dönemde yeni bir muhtevanın bulunup bulunmadığı tespit edilecektir.

Usûl arayışındaki çağdaş dönem eserlerin klasik dönemdekilere göre farklılıklarının büyük oranda *Menâr* tefsirine dayandığı fark edilmektedir. *Menâr*'ın mukaddimesinin girişinde "tefsirin mertebeleri" şeklinde kategorize edilen beş madde bulunmaktadır. Bunlar sırayla, "فهم حقائق الفاظ مفردة", "الاساليب", "علم احوال البشر", "العلم بوجه هداية البشر", "العلم بسيرة النبي" şeklindedir. İlerleyen kısımlarda bu maddelerin klasik dönem eserlerine muhteva bakımından ek bir husus getirip getirmediğine değinilecektir. Bu maddeleri Zürcânî, Zehebi, Itr ve Muhammed Ali Hasan da eserlerinde zikretmektedir. Zürcânî ve Itr müfessir için gerekli gördükleri ilimleri herhangi bir açıklama yapmadan sıralamaktadır.²⁹

Çağdaş dönemde Zehebî, Hâlid Akk ve Menna' el-Kattân tarafından *müfred lafızların ve medlullerinin vaz'ına göre anlaşılması* şeklinde tanımlanan lügat ilminin klasik dönem âlimi Kâfiyeci'nin tanımıyla aynı olduğu görülmektedir. Bu âlimlerin lügat ilmi ile kelimenin ilk/vaz'î anlamına odaklandığı anlaşılmaktadır. Sabbâğ'a bakıldığında onun klasik dönemden farklılaşarak lügat ilmini "kelimelerin nüzul dönemindeki anlamları" olarak tarif ettiği görülmektedir.³⁰ Bir başka çağdaş dönem âlimi Müsâid b. Süleyman Kur'ân'ın anlaşılmasında temel yapı taşlarının kelimeler olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre müfessir kelimelerin anlaşılmasında sırayla seleften ve dilcilerden aktarılan tefsir rivayetlerinden yararlanmalıdır.³¹ Bu yaklaşımıyla Müsâid, klasik dönem eserlerindeki müfessirin donanımlarına dair açıklamalardan farklı bir şekilde selef ve dilcilerin rivayetlerinden alıntılamaı vurgulayarak kelimelerin ilk dönemdeki anlamlarının esas alınmasına dikkat çekmiştir.

Her ne kadar klasik ve çağdaş dönemde müfred lafızların bilinmesiyle ilgili kullanılan kavramlarda benzerlik bulunsa da *Menâr* tefsiri vasıtasıyla çağdaş dönemde lügate yeni bir açılım geldiği fark edilmektedir.³² *Menâr* tefsiri ve onun ilgili konudaki ifadelerini alıntılaman usûl arayışındaki çağdaş dönem âlimler *فهم حقائق الالفاظ المفردة* ile kelimelerin manasının anlaşılması için üç metodun sırasıyla izlenmesini gerekli görmektedir. Bunlar; ilk olarak Kur'ân'ın indiği dönemdeki anlamları ortaya çıkaracak lügatçilerin sözlüklerine bakılması, ikinci olarak en güzel anlamı tespit için Kur'ân içerisinde bu kelimenin geçtiği yerlere bakılması, üçüncü olarak en faziletli anlamı bulmak için kelimenin geçtiği cümlenin siyak ve sibakını kontrol edilmesi şeklindedir. *Menâr* tefsiri, klasik ve çağdaş dönem âlimlerinden farklı olarak kelimenin Kur'ân'ın indiği dönemdeki anlamını tespit için sözlüklere müracaatı gerekli görerek somut bir yol tarif eder. *Menâr* tefsiri lügatçilerin sözlüklerine bakılmasının gerekçesi olarak kapalı kelimelerin zamanla farklı anlamlar kazanabileceğini bunun da Kur'ân'ın ilk dönemdeki asıl anlamından uzaklaşmaya neden olabileceğini, ilk anlamı sonraki anlamlardan ayırabilmek için sözlüklerin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu şekilde *Menâr* tefsirinin kelimelere anlam verirken müfessirin kendi dönemindeki kelimenin kazandığı manayı esas alarak anakronizme düşmesinin önünü kesmeye çalıştığı ve Kur'ân'ın nüzülü dönemindeki anlamını esas almasını gerekli gördüğü çıkarımı yapılabilir. *Menâr* tefsiri bu noktada farklı bir problemin ortaya çıkabilmesinin önüne geçmek için sonraki adıma geçmektedir. Bu problem Kur'ân'ın indiği dönemde bir kelimenin farklı anlamlarda kullanıldığına dair veri bulunabilmesidir. *Menâr* tefsiri bu problemin çözülmesi için de ikinci yöntemin uygulanmasını gerekli görmektedir. *الاحسن* (En güzel) şeklinde ifade ettiği bu ikinci aşama için Kur'ân'da yer alan kelimenin nerelerde geçtiğini araştırarak sanki senkronik semantik anlam haritasını çıkarmayı gerekli görmektedir. Son olarak bir kelimeyi anlayabilmek için kelimenin kullanıldığı söz diziminin içindeki (siyak-sibak) anlamının iyi tespit edilmesi gerektiğini, çünkü Kur'ân'ın içerisinde hangi bağlamda durduğunu tespitinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere *Menâr* tefsirinin *fehmu hakâiki'l-elfâzi'l-müfred*e için zikrettikleri kendisinden öncekileri kuşatıcı ve onları aşan bir mahiyet arz etmektedir. *Menâr* tefsirindeki bu maddeleri Zürcânî, Zehebi, Itr ve Muhammed Ali Hasan da aynı şekilde alıntılanmıştır.

Belâgat ilimlerini Zehebî, Akk, Menna' el-Kattân ve Sabbâğ müfessirin Kur'ân'ın i'câzını anlaması ve terkiplerine vakıf olması için gerekli görmekte,³³ klasik dönemde Tûfî, Ebû Hayyân, Zerkeşi, Molla Fenârî, Kâfiyeci ve Süyûtî benzer açıklamalar yapmaktadır.³⁴

Belâgat ilimlerine *Menâr* tefsirinin yeni bir açılım getirdiği fark edilmektedir. *Menâr* tefsiri ve onu alıntılaman Zehebi, Zürcânî, Itr ve Hasan meânî-beyan ilimleri için *el-esâlîb* kavramını kullanmaktadır. *Menâr* tefsiri, Kur'ân'ın yüksek üslubunun anlaşılmasının kelamın nüktelerinde derinleşmekle ve mütekellimin muradı üzerinde durmakla mümkün ola-

29 Zürcânî, *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/51; Itr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 87-88.

30 Sabbâğ, *Lemehât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 192.

31 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fi Usûli't-Tefsir*, 210-220.

32 Reşid Ruzâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1948), 21-22.

33 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 186; Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 186; Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 322; Menna'u'l-Kattân, *el-Vecîz fi Usûli't-Tefsîr*, 76-77; Sabbâğ, *Lemehât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 192.

34 Tûfî, *el-İksîr fi Kavâ'id ilmi't-Tefsîr*, 63; el-Endelûsî, *el-Bahrü'l-Muhîr*, 107; Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 431; Molla Fenârî, *Aynü'l-Âyân* (Dersaadet, 1325), 1/85-87; Süyûtî, *et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr*, 328; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/465.

çağını söylemektedir. Kur'ân üslubu ile kastettiği meanî ve beyan ilimlerinin, insanın gücü ölçüsünde kelamın hidayet yönlerini anlamasına katkı sunacağını ifade etmektedir. *Menâr* dışındaki âlimler belâgat ilimlerini zikrederken Kur'ân'ın belâgat yönünden benzerinin getirilmemesine yani i'câzına odaklanmıştır. *Menâr* tefsiri ise bu ilimleri Kur'ân'ın hidayet mesajını ortaya çıkarmak için bir araç mesabesinde gereklilik olarak görmektedir.³⁵ Ancak bu durum *Menâr* tefsirinin Kur'ân'ın i'câzını tamamen görmezden geldiği anlamına gelmemektedir. Nitekim *Menâr* tefsiri yazarlarından Abduh (öl. 1323/1905) i'câzu'l-Kur'ân meselesine önem vermiş, *Delâilu'l-İcâz*'ın kendi döneminde basılmasını sağlamıştır. Abduh'un öğrencisi Reşîd Rızâ ise i'câzu'l-Kur'ân'ı kelime ve cümlelerin iç uyum ve ahengi bağlamında ele almıştır. Ancak *Menâr* tefsirinin mukaddimesinde belâgatı i'câzı ispat için gerekli görmemektedir. Sadece onu Kur'ân'ın metin bütünlüğü ek-senli bir anlama faaliyetinde araç mesabesinde görmüştür.

Muhammed Ali Hasan, kısasu'l-Kur'ânı mufessirin sahip olması gereken donanımlar arasında ele almaktadır. Ona göre bir kıssa Kur'ân'ın farklı surelerinde geçmektedir. Bir yerde mücmel olan husus başka bir yerde mufassal bir şekilde izah edilebilmektedir. Bu şekilde kıssadaki kapalılık giderilmiş olacaktır.³⁶ Hasan'ın ilgili donanıma metin bütünlüğü bağlamında atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Hasan'ın vurguladığı bu noktaya klasik dönem âlimler içinde mufessirin donanımları bağlamında yer verene rastlanmamıştır. Zehebî ve Akk'a göre kısasu'l-Kur'ân, Kur'ân'daki mücmel konuları detaylandırdığı için bilinmesi gereken ilimler arasındadır.³⁷ Dolayısıyla onların bu ilmi daha ziyade *Kur'ân'ın anlaşılması* hususuyla ilişkilendirdiği fark edilmektedir. Klasik dönemde Râgıb el-İsfahânî ve Kâfiyeci de kısasu'l-Kur'ân'ı mufessirin donanımları arasında zikretmekle birlikte onlar peygamberler ve geçmiş milletler hakkında bilgi sahibi olmaya katkı sağladığını ifade etmekle yetinirler.³⁸ Özetle, çağdaş dönem klasik dönemle kıyaslandığında çağdaş dönemde daha çok Kur'ân'ın anlaşılmasına ve Kur'ân'ın bütünlüğüne atfın bulunduğu; klasik dönemde ise kısasu'l-Kur'ân'ın *tarihî bilgileri aktaran bir ilim* olarak algılandığı görülmektedir.

Menâr tefsiri, tarihe referans veren kıssalar konusuna benzer bir madde olarak *insana ve insanlık tarihine dair bilgi sahibi olmak* şeklinde bir donanıma daha atıf yapmaktadır.³⁸ Bu tabir ile *Menâr* tefsirinin, ilm-i ahvâl-i beşer kavramını zikretmekle yetindiği görülmektedir. İlm-i ahvâl-i beşer çatısı altında eserin tarih, antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi ilimlere referans verdiğini söylemek yanlış olmaz. *Menâr* ayetlerdeki tarihî bilgilere dair verilerin ayrıntılandırılmasının tefsir için gereksiz bir uğraş olduğunu ifade etmekte, bu ilimleri bilmenin asıl maksadının, insanların hangi durumlarda ilerleme kaydedip hangi durumlarda zelil olduğuna dair mesajın kavranması olduğunu söylemektedir. *Menâr*'a göre, *ilm-i ahvâl-i beşer* altında zikredilecek ilimler aracılığıyla Kur'ân'daki ana mesaja ulaşmak gerekmektedir. Ayrıca *Menâr* tefsiri bu maddede, sünnetullahın ve dolayısıyla insan ve insanlıkla ilgili değişmez yasaların bulunduğunu, bunların esaslarının da Kur'ân'da mevcut olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Böylece *Menâr*, insanla ilgili psikoloji, insanlıkla ilgili antropoloji ve tarih, toplumla ilgili sosyoloji gibi ilimlerin çağdaş dönemde tespit ettikleri bilimsel bulguların esasının Kur'ân'da olduğuna işaret ediyor görünmektedir. *Menâr* tefsiri, Allah'ın sünnetine uygun olarak bu kuralların Kur'ân'dan çıkarılması gerektiğinin altını çizmektedir.³⁹ Özetle *Menâr*, mufessirin; psikoloji, sosyoloji, tarih, antropoloji gibi ilimleri neden-sonuç ilişkisiyle birleştirmiş, hangi durumlarda nasıl davranılırsa hangi sonuçların ortaya çıkacağını sünnetullah daire-sinde gerçekleştirdiğini ve bunun özünün de Kur'ân'da bulunduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ilgili ilimler, Kur'ân'daki bu gerçekliklerin çıkarılması için bir araç mesabesinde. Zehebî *Menâr* tefsirinin zikrettiklerini alıntılmasına ek olarak Kur'ân'da insanların geçmiş haberleri anlatıldığı için tarih ilminden yararlanmak gerektiğini ayrıca vurgulamaktadır.⁷⁰

Tûfî mufessirin bilmesi için gerekli gördüğü tarih ilmini; geçmiş milletlerin ve şu andaki ümmetlerin tarihini ve kıssalarını bilmek şeklinde tarif etmekte, buna peygamber kıssalarını örnek vermektedir. Ancak *Menâr* tefsirinin aksine, Tûfî bu bilgilerin neden öğrenilmesi gerektiği üstünde durmamıştır.⁴⁰

Sabbâğ felek ve coğrafya ilimlerini de mufessir için elzem görmekte ancak bunun nedenini izah etmemektedir.⁴¹ Klasik dönemde Tûfî de mevcudât kategorisinin altında felek ve coğrafya ile ilgili bilgileri zikretmektedir. Tûfî Allah'ın yeryüzü ve gökyüzüne bakmayı emrettiği ayetleri mufessirin yer ve gökle ilgili bilgileri bilmesi gerektiğine işaret olarak saymaktadır. Müellif bilimsel tefsir yanlısı gibi görünse de kimyacılar gibi bilimin asıl yapılp Kur'ân'ın araç kılınmasını şiddetle eleştirmektedir.⁴² Yani o, bilimsel tefsire kısmen eleştiri getirmiş yer ve gök ile ilgili bilimsel verilerin sınırını Kur'ân'ın anlaşılmasında araç olarak kullanılması şeklinde belirlemiştir. Sabbâğ da gökyüzüyle ilgili felek ilmini ve yeryüzüyle ilgili coğrafya ilmini çağdaş dönemde bu alanda yapılan araştırmalardan dolayı söylemiş olmalıdır. Fakat o neden bu ilme yer

35 Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hakim (el-Menâr)*, (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 21.

36 Hasan, *el-Menâr fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 255.

37 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirîn*, 1/191; Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 187.

38 Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetu Cami'i't-Tefsîr*, 94; Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî Kavâ'idi İlmi't-Tefsîr*, 11.

39 Rızâ, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hakim (el-Menâr)*, 22.

40 Tûfî, *el-İksîr fî Kavâ'idi İlmi't-Tefsîr*, 60-62.

41 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 194.

42 Tûfî, *el-İksîr fî Kavâ'idi İlmi't-Tefsîr*, 63-64.

verdiğini Tûfî gibi ifade etmediği için klasik dönemdeki Tûfî ile aynı düzlemde olup olmadığı hakkında değerlendirme yapılamamaktadır.

Klasik ve çağdaş dönemde müfessire hadisin kullanımı gerekli görülmele birlikte bazı detaylarda farklılıklar bulunduğu gözlemlenmektedir. Klasik dönemde İbnü'l-Arabî ve Süyûtî kullanılan rivayetlerin sıhhatinin araştırılmasını vurgulamakta fakat çağdaş dönemde bu hususa dikkat çekilmemektedir. Bu farklılığın nedenlerine dair şu söylenebilir: Klasik dönemde tefsirde özellikle beşinci asırdan sonra senedleri zikretme konusunda mütesâhil hareket edildiği için İbnü'l-Arabî ve Süyûtî bir uyarı mahiyetinde müfessirlerin isnadın sıhhatini araştırmasını vurgulamış olabilir. Çağdaş dönemde ise isnadla ilgili kendilerinden önce telif edilen yeterli malzeme olduğu için daha ziyade metin tenkidi yönünde durulmuştur. Bu sebeple isnadın sıhhatinin araştırılmasını müfessire bir şart olarak zikretmemiş olabilirler. Hz. Peygamber'in hadislerinin; mücmel, müphem, müşkil gibi kapalılıkları giderdiği üzerinde Zehebî, Akk, Sabbâğ ve İtr durmakta, klasik dönemde benzer açıklamaları Râgıb ve Kâfiyeci, Ebû Hayyân ve Suyuti yapmaktadır.⁴³ Ayrıca Muhammed Ali Hasan, İtr ve Müsâid b. Süleyman Hz. Peygamber'in hadislerinin kullanılmasının yanında sahabe tefsirini kullanmayı müfessir için gereklilik olarak izah etmektedir.⁴⁴ Klasik dönemde "sahabe tefsiri" delil hiyerarşisi bağlamında bir delil olarak zikredilmektedir.⁴⁵

Müsâid kendisinden öncekilerden farklı bir şekilde sahabe tefsirini içine alan *tefsiru selef* şeklinde bir kavramsallaştırmaya gitmiştir. O, *tefsiru selef* ile sahabe, tabiûn ve etbau tabiinin tefsirini kastettiğini belirtir. Bu üç nesil, sonrakilere kaynak olacağı için sebep-i nüzul, nâsîh mensûh gibi bilgilerin açıklanması hususunda önem arz etmektedir. Bundan dolayı ona göre müfessirin bu nesillerin rivayetlerini görmezden gelerek sadece Arapça ile Kur'an'ın anlaşılacağı ileri sürülmesi yanlıştır.⁴⁶ Müsâid'in *selef* vurgusu İbn Teymiyye'den etkilendiğini gösterebilir.

Klasik dönemde hadis vurgusu genel olarak bulunmaktayken, çağdaş dönemde Müsâid b. Süleyman bunu özelleştirilerek tefsir hadislerinden istifadeyi gerekli görmüştür. Müsâid b. Süleyman kendinden öncekilerden farklı olarak hadis ve sünnet kavramlarını kullanmayıp *tefsiru nebevî mübâşir* ve *tefsiru sahabe*'yi müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler arasında zikretmektedir. Müsâid "Tefsiru nebevî mübâşir"i izahında Hz. Peygamber'in tefsirle doğrudan ilgili olan hadislerini kastettiğini belirtmektedir. Bu tür nebevî tefsiri reddetmenin ve terk etmenin doğru olmayacağını mutlaka kullanılmasını gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁷ Ancak o Hz. Peygamber'in tefsirle ilgili olmayan rivayetlerinin kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili bir vurgudan bahsetmez. Bu durum Kur'an merkezli hareket etmenin bir göstergesidir. Zira sadece Kur'an tefsiri merkezindeki hadisleri alıp dolaylı hadisleri almaktan bahsetmemesi de bunun izlenimini vermektedir. Bu da aslında hadislerin merkezde kabul edildiği bir Kur'an anlama tasavvurunu değil, hadislerin Kur'an merkezinden hareketle anlamaya yardımcı olacak vasıtalar olduğu kabulünü göstermektedir. Müsâid'in metnin devamında, sünnetin özellikle ahkam konusunda gerekli olduğunu, müfessirin fakih gibi sünnetten yararlanamayacağını, ifade etmesi buna bir işaretidir. Yani fakih hem tefsir hem de tefsir dışındaki rivayetlerden yararlanırken müfessir sadece tefsirle ilgili rivayetlerden yararlanacaktır.⁴⁸ Ona göre müfessir istifadeyi arttırmak ya da bir konuyu açıklığa kavuşturmak için tefsirinde hadislerden de yararlırsa asıl olarak tefsir rivayetlerini kullanacaktır.⁴⁹

Zehebî, Akk, Sabbâğ ve Hasan müfessirin usûl-ü fikhî bilmekle ahkâmın nasstan istinbatını ve ahkama istidlali gerçekleştirebileceğini söylemektedir.⁵⁰ Bu içerik, klasik dönemde Râgıb el-İsfahânî, Ebû Hayyân, ve Kâfiyeci'nin eserlerinde de yer almakta, Süyûtî'nin *Tahbîr* ve *İtkan*'ındaki izahla ise birebir örtüşmektedir.⁵¹ Sabbâğ, fikhî Kur'an'daki ahkam ayetlerinin anlaşılması için gerekli görmekte⁵² klasik dönemde Kâdî Abdülcebbar, Râgıb, Tûfî, Kâfiyeci, Süyûtî ve Molla Fenârî tarafından benzer açıklamalar yapılmaktadır.⁵³ *Fıkhu'l-Ayat* kavramını ilk defa müfessirin donanımları arasında zikreden Müsâid b. Süleyman, ilgili kavramı ayetin anlattığı şer'î hüküm olarak izah etmektedir. Müsâid müfessirin ahkâm ayet-

43 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 1/107; Molla Fenârî, *Aynü'l-Âyân*, 1/87; Süyûtî, *et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr*, 329; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1/191; Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 186; İtr, *Ulûmü'l-Kur'an*, 88; Sabbâğ, *Lemehât fî Ulûmü'l-Kur'an*, 194.

44 İbnü'l-Arabî, *Kanûnü't-Te'vîl*, 2/644; Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmü'l-Kur'an*, 4/460; Hasan, *el-Menâr fî Ulûmü'l-Kur'an*, 256; Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr*, 212.

45 İbn Teymiyye Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn, *Mukaddime fî Usûlü't-Tefsîr*, thk. Doktor Adnan Zarzur (y.y.: b.y., ts.), 104-105, 125.

46 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr*, 215.

47 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr*, 211.

48 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr*, 213.

49 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûlü't-Tefsîr*, 213.

50 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1/191; Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 187; Sabbâğ, *Lemehât fî Ulûmü'l-Kur'an*, 194; Hasan, *el-Menâr fî Ulûmü'l-Kur'an*, 253.

51 Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetu Cami'it-Tefâsîr*, 95; el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, 107-108; Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî Kavâ'id İlmi't-Tefsîr*, 11.

52 Sabbâğ, *Lemehât fî Ulûmü'l-Kur'an*, 194.

53 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûlü'l-hamse mu'tezile'nin beş iklesi*, 2/488-489; Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetu Cami'it-Tefâsîr*, 95; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzil ve Uyûnül-Ekâvil fî Vücûhu't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübül-Arabî, 1407), 1/2; Tûfî, *el-İksîr fî Kavâ'id İlmi't-Tefsîr*, 58-63; Kâfiyeci, *et-Tefsîr fî Kavâ'id İlmi't-Tefsîr*, 10-11; Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmü'l-Kur'an*, 4/466; Molla Fenârî, *Aynü'l-Âyân*, 1/85-87.

lerini seleften aktarılan uygulama biçimlerine paralel olarak açıklaması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁴ Bu söylem biçimi müfessirin Kur'an'daki ahkâm ayetlerini çağdaş ihtiyaç ve problemlere uygun olarak fakih gibi fıkıh usûlünden hareketle değil, daha çok anlamacı bir yaklaşımla yorumlaması gerektiğini izhar etmektedir.

Müfessirin donanımı bağlamında çağdaş dönem ile klasik dönem arasında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte büyük oranda aynı izahatın yapıldığı ortak ilimlerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bunlar nahiv, sarf, itikak, fıkıh usûlü, fıkıh, nesih, kelam, sebab-i nüzul, hadis, kıssalar, kıraat ve mevhibedir. Çağdaş dönem ve klasik dönem âlimlerinden hangilerinin bu konularda ortaklıkta bulunduğu tabloda gösterildiği için burada ayrıca bir izahat yapılmayacaktır.

1.2. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Ortak Kaidelerin Mukayesesi ve Mahiyeti

Müfessirin donanımlarıyla ilgili klasik ve çağdaş dönemde anlayış üstünlüğü, sahih itikad ve zühd şeklinde dini ve ilmi üç ortak kaidenin bulunduğu görülmektedir. Bu kaideler arasındaki kavrayış üstünlüğü ve fikir gücü yüksekliğini Akk gerekli görmekte, müfessirin bu kabiliyetlerle kapalı konularda istinbat edebileceğini ifade etmektedir.⁵⁵ Aynı noktaya klasik dönem âlimlerinden İbnü'l-Arabî, Kâfiyeci ve Zemahşerî'nin de vurgu yaptıkları görülmektedir.⁵⁶

Hâlid Akk, Menna' el-Kattân ve Hasan müfessirin yorumlarına doğrudan etki etmesi nedeniyle itikadın sağlamlığını müfessire gerekli görmektedirler. Aksi takdirde onlara göre birtakım mezhebi taassuplar ayetlerin keyfi yorumlanmasına sebebiyet verebilir.⁵⁷ Klasik dönemde aynı vurguyu, ilâve izah bulunmamakla birlikte Zerkeşî de yapmıştır.⁵⁸

Müfessirin zühd ehlinden olması şeklinde zikredilen son kaide klasik ve çağdaş dönemde gerekli görülmüştür. Hâlid Akk'a göre bu kaide, müfessirin Kur'an'ı hevasına göre yorumlamasının önüne geçmesi bakımından gereklidir.⁵⁹ Klasik dönemde ise Râğub el-İsfahânî "zühd ilmi" kavramını kullanmakta, Sülemî ve Zerkeşî de aynı şekilde bu kaideyi bir gereklilik olarak sunmaktadır.⁶⁰

1.3. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Ortak Delil Hiyerarşilerinin Mukayesesi ve Mahiyeti

Müfessirin donanımlarıyla ilgili klasik dönemde Süyûtî, çağdaş dönemde Menna' el-Kattan ve Akk'ın müfessirin yorum yaparken takip etmesini gerekli gördükleri ortak bir delil hiyerarşisi bulunmaktadır. Buna göre önerilen ortak delil hiyerarşisi; Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri-Hz. Peygamber rivayetleri-sahabe-tabîûn-lügat şeklindedir.⁶¹ Bu yapıya Süyûtî İbn Teymiyye'nin *Mukaddimesi*'ne, Akk ise Süyûtî'ye referansla dikkat çekmektedir.⁶² Müfessirin tefsir yaparken izlemesi gerekli görülen delil hiyerarşilerinin Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, Hz. Peygamber rivayetleri ve sahabe rivayetleri şeklindeki silsilenin İbn Teymiyye'den sonra vurgulandığı dolayısıyla Süyûtî sonrasındaki âlimlerin İbn Teymiyye'den etkilendikleri söylenebilir.

Müfessirin donanımıyla ilgili klasik ve çağdaş dönemdeki eserlerin müfessirin donanımına dair ortak hususlara değinildikten sonra aşağıdaki kısımda ilgili dönemlerdeki eserlerdeki ilgili kısımlarda yer alan özgün noktalar öncelikle tablo halinde verilecek sonrasında bu farklılıkların mahiyeti üzerinde değerlendirilmeler yapılacaktır.

2. KLASİK VE ÇAĞDAŞ DÖNEM ESERLERİN İÇERİKLERİNDE FARKLI HUSUSLAR

Klasik ve çağdaş dönem çalışmalarında yer alan müfessirin donanımlarına dair başlıklar içinde ortak noktalardan ayrı olarak özgün bilgilerin de bulunduğu fark edilmektedir. Bu özgünlüklerin tıpkı ortak noktalarda olduğu gibi müfessirin bilmesi gereken ilimler, uyması gereken kaideler ve takip etmesi gereken delil hiyerarşisi şeklinde olduğu görülmektedir. Bu özgünlükler sırayla tablo halinde sunulduktan sonra veri analizi gerçekleştirilecektir. Klasik ve çağdaş dönemde müfessirin bilmesi gerekli görülen özgün ilimler şu şekildedir:

2.1. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Farklı İlimlerin Mukayesesi ve Mahiyeti

Bu bölümde sadece klasik dönemde müfessire gerekli görülen ilimlerle sadece çağdaş dönemde gerekli görülen ilimler zikredilecektir:

54 Müsâid b. Süleyman, *Tahrîr fî Usûli't-Tefsîr*, 217.

55 Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 185; Mennâ'u'l-Kattân, *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsîr*, 75-76.

56 İbnü'l-Arabî, *Kanûnü't-Te'vîl*, 2/645; Kâfiyeci, *et-Teyşîr fî Kavâ'idü İlmî't-Tefsîr*, 10-12; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/2.

57 Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 188; Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, 321; Menna'u'l-Kattân, *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsîr*, 75; Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'an*, 196; Hasan, *el-Menâr fî Ulûmi'l-Kur'an*, 250-260.

58 Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 1/435.

59 Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 188.

60 Râğub el-İsfahânî, *Mukaddimetu Cami'i't-Tefâsîr*, 95; Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Hakaiku't-Tefsîr*, thk. Seyyid İmran (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/19; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 1/435.

61 Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, 4/455; Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduh*, 185; Mennâ'u'l-Kattân, *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsîr*, 75-76.

62 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*; Yalnız, Fatma. "İbn Teymiyye'den Önce Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirini Bir Metot Olarak Öneren Âlim: Ebû Bekir İbnü'l-Arabî". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022). Yalnız, *Tefsirde Usûl Arayışları -Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında-*, 169-179.

Tablo 2.

Çağdaş dönemde zikredilmeyip sadece klasik dönemde müfessire gerekli görülen ilimler

1	Ahlak	Molla Fenari, Kâfiyeci
2	Tezkir	Molla Fenari, Kâfiyeci
3	Hesap	İbnu'l-Arabi
4	Şiir	İbnu'l-Arabi
5	Cedel	İbnu'l-Arabi
6	Kur'ân Dersi	İbnu'l-Arabi
7	Va'z-nâsihat (Hitabet)	Tûfi

Tablo 3.

Klasik dönemde zikredilmeyip sadece çağdaş dönemde müfessire gerekli görülen ilimler

1	Sosyoloji (العلوم الاجتماعية)	Sabbâğ
2	Psikoloji (علم النفس)	Sabbâğ
3	Muhkem-müteşabih	Sabbâğ
4	Mekki-Medeni	Sabbâğ
5	Siret	Zürkani, Zehebî, Itr, Sabbâğ, Muhammed Ali Hasan

Tespit edilebildiği kadarıyla klasik dönemde zikredilip çağdaş dönemde yer verilmeyen ilimler dokuz tane olup bunlar; ahlak, tezkir, Kur'ân dersi, va'z-nâsihat, hesap, şiir ve cedeldir. Klasik dönemde zikredilen hesap, şiir ve cedel ilimlerinin çağdaş dönemde zikredilmemesi ilginçtir. Zira modern dönemde ivme kazanan pozivist düşünmeden hareketle hesap yani matematik veya fizik ilmine yer verilmesi beklenirdi. İbnü'l-Arabi'nin hesap ilmini gerekli görmesi⁶³ onun ilmi/bilimsel tefsir yanlısı olduğuna işaret etmektedir. Şiir ilmi de Kur'ân'ın nüzul dönemindeki anlamına ulaşılmasında önemli edebi araçlar arasındadır. Bununla birlikte çağdaş dönem âlimlerinden Sabbâğ'ın kelimenin nüzul zamanındaki lügat anlamına değinirken şiir ilminin gerekliliğine vurgu yapmaması dikkat çekmektedir. Çağdaş dönemde şiirin güvenilirliğine yönelik ithamlar⁶⁴ bu ilmin müfessire bir gereklilik olarak zikredilmemesini tetiklemiş olabilir. Cedel, klasik dönemde kelimeler ilminde aktif kullanılan ilimlerden olup karşıt görülen gruplarla nasıl tartışılacağını öğreten münazara sanatıdır.⁶⁵ İbnü'l-Arabi'nin Kur'ân'daki kelimeler ayetlerin tefsirini yaparken cedel üslubundan yararlanılmasını gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat çağdaş dönemde karşılıklı tartışmadan ziyade insanın bireysel anlamasına odaklanıldığı için bu ilmin müfessire gerekli ilimler arasında gösterilmemesi anlaşılır bir durum olarak kabul edilebilir.

Klasik dönemde olmayıp sadece çağdaş dönemde müfessire gerekli görülen hususiyetlere bakıldığında Sabbâğ'ın zikrettiği üzere müfessirin sosyoloji ve psikoloji ilimlerini bilmesi, ayet ve surelerin Mekki-medenî ve muhkem-müteşabih olup olmadıkları konularına vakıf olması ayrıca siret bahsine de hakim olmasının gerekliliği vurgulandığı göze çarpmaktadır.⁶⁶ Sabbâğ sosyoloji ve psikoloji ilimlerini müfessirin nasıl kullanacağını ve neden ona ihtiyaç duyduğunu açıklamadığı için⁶⁷ müfessirin bu ilimleri nasıl kullanılacağıyla ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Esasen çağdaş dönemde Abduh'un sistemleştirdiği ictimaî tefsir ekolü, sosyolojik tefsiri önermektedir. Menâr tefsiri mukaddimesinde Sabbâğ gibi açıkça sosyoloji ilmini bir gereklilik olarak sunmasa da *insanlık ile ilgili ilimler* ifadesiyle dolaylı yoldan bu ilmi de zikretmiştir.

Sabbâğ Mekki-Medenî ile muhkem-müteşabih'i müfessirin bilmesi gereken Kur'ân ilimleri arasında saymaktadır.⁶⁸ Her ne kadar bu ilimler klasik dönemde müfessirin donanımı başlıkları altında zikredilmese de *Fünûnu'l-Efnân*'dan itibaren ulumu'l-Kur'ân edebiyatında müstakil olarak yer almıştır.⁶⁹ Sabbâğ Mekki-Medenînin önemini, ayetlerin manasını idrake vesile olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Sözelimi cihad ayetinin Mekke'de mi Medine'de mi indiğini bilmek olayları doğru bir şekilde tasavvur edebilmeye yardımcı olacaktır. Çağdaş dönemde müfessirin donanımları kapsamında mekki-medenî konusuna bir madde olarak özellikle yer verilmesi, son dönemdeki tarihsellik ile ilgili vurgulardan kaynaklanmış olabilir. Sabbâğ müfessirin müteşabih konusunda çekimser bir tavır takınıp sadece muhkem ayetleri tefsir etmesi gerektiği için muhkem-müteşabih ayrımını bilmesini bir şart olarak sunmaktadır.⁷⁰

63 İbnü'l-Arabi, *Kanûnü't-Te'vil*, 2/643-645.64 Tâhâ Hüseyin, *Fî'l-edebl-ı-cahili*, 1977.65 Yusuf Şevki Yavuz, "Cedel", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1993), 7/209.66 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 193-194.67 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 194.68 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 193.69 Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-Efnân fî 'Uyûni Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyauddin el-Itr (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1408), 373-375.70 Sabbâğ, *Lemhât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 193.

Klasik dönemden farklı olarak çağdaş dönemde hadis ve sünnet yerine sîret kavramını kullanan âlimler bulunmaktadır. Örneğin Sabbâğ hadise ek olarak sîret kavramını kullanmakta ve bunu ayetlerin tecellisi şeklinde açıklamaktadır. *Menâr* tefsiri Sabbâğ'dan farklı olarak sîrete önemli bir açılım getirmektedir. Burada Kur'ân'ın anlaşılmasında ilk anlamı ortaya çıkarması bakımından Hz. Peygamber ve sahabenin uygulama biçimlerinin önemine vurgu yapılmaktadır.⁷¹ *Menâr* tefsiri bu ilmin bilinme nedenini ilk anlamın ortaya çıkarılmasını sağlamak şeklinde izah etmektedir. *Menâr* tefsirinde "sahabe sîreti"nin bilinmesi vurgulanırken yukarıda zikredildiği gibi klasik dönemde "sahabe tefsiri" müfessirin Kur'ân'ı tefsiri esnasında kullandığı bir delil olarak bulunmaktadır.⁷² Nitekim klasik dönemde müfessirin donanımları bağlamında takip edilmesi gerekli görülen deliller sıralamasında Hz. Peygamber'in rivayetlerinden sonra sahabe rivayetlerini zikredenler olmuştur.

Klasik ve çağdaş dönemde müfessirin donanımı bölümlerindeki özgün ilimlere değinildikten sonra aşağıdaki kısımda ilgili dönemlerdeki özgün kaideler tablo halinde verilerek mahiyet analizi yapılacaktır.

2.2. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Farklı Kaidelerin Mukayesesi ve Mahiyeti

Müfessirin donanımlarıyla ilgili klasik ve çağdaş dönem âlimlerinin zikrettiği özgün kaideler bulunmaktadır. Bu kaidelerin dinî-ahlakî, lügavî kaideler, tefsir usûlü ve fıkıh usûlüyle ilgili kaideler şeklinde oldukları görülmektedir. Özgün olarak zikredilen kaideler arasında sadece klasik dönemdeki eserlerdeki dinî ve ahlakî olanları şu şekildedir:

Sıra No	Kaideler	Yazar
1	Müfessir ciddiyet sahibi olmalı.	İbnu'l-Arabî
2	Müfessirin kalbinde bidat veya kibir olmamalı.	Zerkeşi, Süyûtî
3	Dünya sevgisi olmamalı.	Zerkeşi, Süyûtî
4	Kur'ân'daki manaları anlamasına engel olacağı için günaha ısrar etmemeli.	Zerkeşi, Süyûtî

Klasik dönemde müfessirin donanımları başlıkları altında dini ve ahlakî kaideler zikredenlerin sadece İbnu'l-Arabî, Zerkeşi ve Süyûtî olduğu görülmektedir.⁷³ Sadece çağdaş dönemde özgün olarak zikredilen dini ve ahlakî ilimler ise şu şekildedir:

Sıra No	Kaideler	Yazar
1	İyi niyetli olmalı.	Menna' el-Kattân ⁷⁴
2	Maksadı sahih olmalı.	Menna' el-Kattân
3	Güzel ahlaklı olmalı.	Menna' el-Kattân
4	Amelde örnek olmalı.	Menna' el-Kattân
5	Nakilde güvenilir olmalı, zabtı sağlam olmalı.	Menna' el-Kattân
6	Mütevazî olmalı.	Menna' el-Kattân
7	İzzet-i nefis olmalı.	Menna' el-Kattân
8	Hak için çabalamalı.	Menna' el-Kattân
9	Sabırlı olmalı.	Menna' el-Kattân
10	İslam ahlakıyla ahlaklanmalı.	Sabbağ ⁷⁵
11	İşini Allah'a havale edebilmeli.	Akk ⁷⁶
12	Selef-halef sözlerine başvurmalı.	Akk
13	Allah'a işini havale tazarru'u içinde olmalı.	Akk

71 Rıza, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hakim (el-Menâr)*, 24.

72 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*, 144; Rıza, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hakim (el-Menâr)*, 24.

73 İbnu'l-Arabî, *Kanûnü't-Te'vîl*, 2/643; Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1028-1196; Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/580-614.

74 Menna'u'l-Kattân, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 321-324.

75 Sabbağ, *Lemehât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 195.

76 Akk, *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduh*, 188.

Sadece klasik dönemdeki eserlerde yer alan lügatle ilgili kaideler ise şu şekildedir:

Tablo 6.

Sadece Klasik Dönemde Zikredilen Lügatle İlgili Kaideler

1	Müfessir, dilin aslı kaidelerinden uzaklaşırsa tefsiri geçersiz olur.	Süyûtî
2	Cümlede zamir kullanılmasının sebebi cümleyi kısaltmaktır.	Süyûtî
3	Her zamirin mutlaka bir mercii vardır.	Süyûtî
4	Zamir bazen manası dışında mezkûr olan lafza raci olur.	Süyûtî
5	Zamir bazen manaya döner.	Süyûtî
6	Zamir bazen bir şeyin lafzına döner, bu şeyden de cins murad edilir.	Süyûtî
7	Cümlede bazen iki şey zikredilir. Zamir bunlardan birine döner. Bu durumda zamirin mercii ekseriyetle ikinci kelime olur.	Süyûtî
8	Zamir bazen tesniye olarak gelir, zikredilen iki husustan birine rücu eder.	Süyûtî
9	Zamir bazen bir kelimeye bitişik olarak gelir, fakat başka kelimeye ait olur.	Süyûtî
10	Zamir bazen birbirine yakın iki manadan birine döner.	Süyûtî
11	Zamir bazen görülmeyen hissi bir manaya bağlıdır. Halbuki gerçek bunun aksidir. Dil kurallarından bağımsız hareket edilmesin ki objektif yorum ortaya çıksın.	Süyûtî
12	Zamirde esas olan en yakın kelimeye bağlı olmasıdır.	Süyûtî
13	Dağınıklıktan sakınmak için zamirin mercii'ne uygun olması gerekir.	Süyûtî
14	Bir cümlede isim iki kere geçtiği durumda, şayet her iki isim de marife olursa, aslında lam veya izafet bulunduğu göstermek üzere ekseriyetle ikinci isim birinci ismin aynı olur.	Süyûtî
15	Şayet her iki isim nekre olursa ekseriyetle ikincisi birincisinden değişik olur. Aksi takdirde ikincisi marife gelirdi.	Süyûtî
16	Şayet birinci isim nekre, ikinci marife olursa, ikincisi aralarında bir irtibat bulunduğu birincisinin aynıdır.	Süyûtî
17	Şayet birinci isim marife ikincisi nekre olursa ikinci ismin tayini cümledeki karineye bağlıdır.	Süyûtî
18	Mazi fiilde teceddüdden murad bir şeyin meydana gelmiş olmasıdır. Muzaride ise bu iş devamlılığını korur, ard arda tekrar eder.	Süyûtî

Lügatle ilgili kaidelerin on sekiz tane olduğu, bunlara klasik dönemde müfessirin donanımları başlıkları altında sadece Süyûtî'nin yer verdiği fark edilmektedir.⁷⁷ Süyûtî'nin Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yönelik bazı dilsel kaideleri kullanmayı müfessir için bir kaide olarak sunması, müfessirin belirli sınırlar içerisinde hareket ederek objektif yorumlar üretmesini hedeflediğini göstermektedir. Söz konusu bağlamda dil kaidelerine sadece Süyûtî'nin yer vermesinin onun dilci kimliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Süyûtî'nin diğer kaideler gibi bu konudaki kaidelerde öne çıkması onun derleyici bir âlim olmasıyla da ilgilidir.

Süyûtî'nin lügatle ilgili zikrettiği on sekiz kaideden on iki tanesi zamirlerle, dört tanesi marife ve nekrelikle ilgilidir. Müellifin lügat kaidelerine bakıldığında bunlar arasında en fazla avdetu'z-zamir üzerinde durması zamirin metnin anlaşılmasında kime/neye döndüğüyle ilgili önemli bir mihenk taşı olmasından kaynaklı olmalıdır. Ayrıca kelimenin marife ya da nekre olması meselesi de yine doğru anlam vermede önemli bir konudur. Süyûtî'nin bu konulara ağırlık vermesi onun metin merkezli, objektif ve test edilebilir yoruma ulaşma gayretinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 7.

Klasik Dönemde Zikredilen Üslupla İlgili Kaideler

1	Ayetlerde tekrar olduğu iddiasından sakınılmalıdır. Bu tekrarlar manayı kuvvetlendirmek için yapılmıştır.	Zerkeşi, Süyûtî
2	Şayet soru sorulmuşsa cevabın soruya uygun olması gerekir. Sorulan soruya gerekli cevap verilmediğinde soru şu şekilde olmalıydı diye hatırlatılarak soruya uygun cevap verilmez.	Süyûtî
3	Verilen cevapta aranan bir diğer husus soruya uygun olmasıdır. Soru şayet isim cümlesi ise cevap da aynı şekilde isim cümlesi olur. Cevap mukadder olarak gelirse soru da buna uygun olarak gelir.	Süyûtî
4	Fiilin muzmar olması, zahir olarak gelmesi gibi değildir. Bu yüzden Hz. İbrahim'in selamı melaikenin selamından daha belîğdir.	Süyûtî

⁷⁷ Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/580-614.

Klasik dönemde üslupla ilgili Zerkeşî'nin bir kaideye Süyûtî'nin ise üç kaideye yer verdiği görülmektedir.⁷⁸ İlgili dönemde müfessirin donanımları başlığı altında üslupla ilgili kaidelere değinen başka bir âlime rastlanmamıştır. Üslupla ilgili kurallar da müfessirin tefsirde nasıl hareket edeceğine yönelik somut bir yol gösterme kapsamında değerlendirilmelidir.

Tablo 8.

Klasik dönemde zikredilen fıkıh usûlüyle ilgili kaideler

1	Tabiunun fûrudaki görüşleri arasında ihtilaf varsa verdikleri hükümler tabiunun sadece kendisini bağlar.	Süyûtî
2	Vacip olan emirler merfu olarak gelen masterla ifade edilir.	Süyûtî

Tablo incelendiğinde fıkıh usûlüyle ilgili kaidelerin de sadece Süyûtî'nin eserinde bulunduğu görülmektedir.⁷⁹ Bu durum onun ahkamla ilgili ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair yöntemleri tefsire eklemlediğini göstermektedir. Tefsire özgü olma genel olarak eklektik olmamayı ifade etmektedir. Özel olarak tefsire özgülük; fıkıh usûlü, kelam, tasavvuf, felsefe gibi disiplinleri değil de Kur'ân'ın kendi tarihi ve iç bütünlüğü çerçevesini merkeze almayı ifade etmektedir. Fıkıh gibi farklı disiplinleri merkeze alarak kurallar koyma eğilimi tefsirde usûl arayışlarında eklektik olmayı ifade etmektedir. Bu sebeple Süyûtî fıkıh usûlünden aldığı bu yöntemleri tefsir usûlüne yönelik eserine alarak eklektik davranmış tefsire özgü bir harekette bulunmamıştır.

Klasik dönemdeki kaideler zikredildikten sonra, çağdaş dönemde tefsir usûlü, lügat ve fıkıh usûlüyle bağlantılı özgün kaidelere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 9.

Çağdaş dönemde zikredilen tefsir usûlüyle ilgili özgün kaideler

1	Tefsir kelimenin zahiri manasına göre yapılıdır.	Fehd er-Rûmî
2	Resmî Mushafa uygun tefsir, resmi mushafa muhalif tefsirlerden daha evladır.	Fehd er-Rûmî
3	Te'sis (temellendirme) te'kidden evladır.	Fehd er-Rûmî
4	Siyaka uygun söz diğerlerinin önüne geçer.	Fehd er-Rûmî
5	Ayetteki kıraat ihtilafları manayı çeşitlendirir.	Fehd er-Rûmî

Tespit edilebildiği kadarıyla çağdaş dönemde doğrudan tefsir usûlüyle ilgili kaidelere sadece Fehd'in eserinde ulaşılmış olup bunlar beş tanedir.⁸⁰

"Tefsir kelimenin zahiri manasına göre yapılıdır" şeklindeki ilk madde metne yaklaşımda üst bir perspektifi göstermektedir.⁸¹ Nitekim bu madde fıkıh, meânî ve tefsir usûlünün de üstünde temel bir kaideyi ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Fehd kuşatıcı bir kaideyi müfessire gerekli görmektedir. Ayrıca bu kaidedeki zahir vurgusu, mananın işârî olandan ayrılması açısından önem arz etmektedir.

Fehd te'sis/temellendirerek bir diğer deyişle "mantıki düzleme oturtarak anlam verme te'kidden iyidir" demiş olmaktadır. Yani Fehd ayetlerde mantıki tutarlılıkla ilişkilendirilmiş bir mana vermenin, vurgulama yaparak mana vermekten daha kuvvetli olduğunu göstermiştir.

Fehd'in siyaka uygunluğu zikretmesi metin içi bütünlük ve bağlama atıf yaptığını göstermektedir. Bu madde metin merkeziliği ve tefsire özgü bir çabayı gösteren kaidedir.

Tablo 10.

Çağdaş dönemde zikredilen lügatle ilgili özgün kaideler

1	Lügatte sabit olan bütün kaidelerin ayetlere hamledilmesi doğru değildir.	Fehd er-Rûmî
2	Tek bir kelimenin mana ve irabı arasında karşılıklı çekişme varsa mana öne alınır ve irabın sıhhatine uygun bir şekilde tevîl edilir.	Fehd er-Rûmî
3	Zamirlerin, kendinden önce zikredilenlerin hepsine dönüşü muhtemelse hamledilir.	Fehd er-Rûmî
4	Zamirin mezkura iadesi zamirin mukaddere iadesinden evladır.	Fehd er-Rûmî

78 Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1028-1196; Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/580-614.

79 Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/580-614.

80 er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 162-174.

81 Fehd er-Rûmî, *Buhûs fî Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 142-143; er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 162.

Tablo incelendiğinde lügatle ilgili kaidelere ulaşılmış olup kaidelere sadece Fehd yer vermiştir.⁸² Fehd de Süyûtî gibi zamirleri ciddi bir mesele olarak ele almıştır.

Fehd "lügattaki bütün kaidelerin ayete hamledilmesi doğru değildir" kaidesiyle klasik dönemi eleştirmiş olmaktadır. Zira klasik dönemde müfessirin donanımı özelinde Süyûtî "müfessir dilin asli kaidelerinden uzaklaşırsa tefsiri geçersiz olur." diyerek⁸³ Arap dili kurallarının öncü olduğunu vurgulamıştır. Halbuki Fehd'in verdiği kaideler yorumda Arapçanın hakim kılınmamasına yöneliktir. Ayrıca Fehd bu maddede Kur'ân'ın Arap dili kurallarından ayrı bir dil otoritesi olduğunu göstermektedir.

Fehd mananın lafızdan önemli olduğunu vurgulayarak lafız-mana önceliğine yönelik tartışmalarda manayı öne almış olmakta yine burada Arapça kaidelerinden çok manayı öncelemek gerektiğinin altını çizmektedir. Mesela ayette kelime mü'minîn şeklinde geçtiği halde mana mü'minûn'a uygunsuzsa manayı öncelemek gerektiğini ve kelimeye fail manası vermek gerektiğini ifade etmiş olmaktadır.

Fehd'in "zamirlerin hepsine dönüşü muhtemelse hamledilir" şeklinde zikrettiği kaide klasik dönemde Süyûtî'nin "Zamirde esas olan en yakın kelimeye bağlı olmasıdır." şeklindeki kaideden tamamen farklıdır. Buradan hareketle Fehd daha çok manayı önceleyen, esnek bir yapı sunarken Süyûtî daha sert, objektif kuralları belli bir kaide sunmuş olmaktadır.

Tablo 11.

Çağdaş dönemde zikredilen meânî ve üslupla ilgili kaideler

1	Kelimenin şeklindeki ihtilaflar manayı farklılaştırabilir.	Fehd er-Rûmî
2	Kur'ân lafızlarının sonradan oluşan ıstılaha hamledilmesi caiz değildir.	Fehd er-Rûmî
3	Her harfin ilk anda akla gelen bir manası vardır. Sonra başka bir manada kullanılır. Böyle olsa da harf ilk manasından tamamıyla sıyrılmaz. Ondan mutlaka bir iz kalır ve o ilk manayla mülâhaza edilir.	Halid Sebt
4	Edatların (şart edatı) manalarındaki ayrılık cevapların ayrılığıyla delillendirilir.	Halid Sebt
5	Meânî edatlarından her edatın bir yönü vardır. Bu yönün bir kısmı diğer kısmından daha evladır. Delil olmaksızın bu evla kısımdan diğer kısma geçilmesi caiz değildir.	Halid Sebt
6	Min edatı mübteda ya da fail ya da mefulden önce gelirse nefyin tekidi ve inkarın çoğaltılması ve umum hakkında sözü aktarma anlamındadır.	Halid Sebt
7	Kad edatı Allah'a dayandırılan muzari önüne gelirse daima tahkik için olur.	Halid Sebt
8	Tanımlayıcı bir isme elif lam eklenirse, o ismin o sıfatı diğerlerinden daha fazla hak ettiği anlamına gelir.	Halid Sebt
9	Allah'tan bahsedildiği yerde ismi mevsul yüce hikmetleri ele alır.	Halid Sebt

Meânî ve üslupla ilgili sadece çağdaş dönemde zikredilen kaidelere bakıldığında bunların yedi tanesinin Hâlid Sebt'in, iki tanesinin Fehd'in eserinde bulunduğu görülmektedir.⁸⁴

"Kur'ân lafızlarının sonradan oluşan ıstılaha hamledilmesi caiz değildir." şeklindeki Fehd'in zikrettiği, kelimenin ilk anlama râcî olmasına yönelik kaide, kelimelere anlam verilirken anokronizme düşmemek gerektiğini gösteren bir işaretir. Buna göre kelimenin Kur'ân söz konusu olduğu için nüzul dönemindeki anlamını esas almak gerekmektedir. Yine bu kaideye göre kelimeye anlam verirken yanlış kıyas yaparak mantıki hataya gitmeyip nüzul dönemindeki metni anlamak gerekmektedir. Nitekim bu doğrultuda yukarıda Menâr tefsirinin ve Sabbâğ'ın kelimenin anlamını verirken nüzul dönemindeki anlamını esas almak gerektiğine dair vurguları zikredilmiştir.

Hâlid Sebt'in edatlara nasıl anlam verileceğiyle ilgili kaidelere ağırlık verdiği görülmektedir. Bu kaidelerin Süyûtî'nin zikrettiklerine benzer olsa da kaideler arasında yer alan elif lamlı kelimeleri Süyûtî genel olarak zikrederken, Hâlid daha somut hale getirerek özel kurallar zikretmiştir.

⁸² er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 162.

⁸³ Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/469.

⁸⁴ Sebt, *Kavâ'idü't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten*, 383-388; er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 162.

Tablo 12.

Çağdaş dönemde zikredilen fıkıh usûlüyle ilgili kaideler

1	Her umum ifade hususileştirecek delil gelinceye kadar umum kalır.	Fehd er-Rûmî
2	Lafzın umumuyla hükmedilir sebebin hususuyla değil.	Fehd er-Rûmî
3	Emir vucub, nehiy haramı gerektirir.	Fehd er-Rûmî
4	Lafız mutlak ve mukayyet arasında dönüp duruyorsa o mutlağa hamledilir.	Fehd er-Rûmî
5	Şer'î ve lugavi hakikat ihtilaf ediyorsa şer'î öne alınır.	Fehd er-Rûmî
6	Örfî hakikat ile lugavi hakikat ihtilaf ediyorsa örfî hakikat öne alınır.	Fehd er-Rûmî
7	Bir ayetin neshiyle ilgili sahih açıklama yoksa o ayetin mensûh olduğunu iddia etmek doğru olmaz.	Fehd er-Rûmî
8	Şer'î mana lugavî mananın önüne alınır.	Fehd er-Rûmî
9	Selefin tefsiri, her türlü şazz tefsirin önüne geçer.	Fehd er-Rûmî
10	İcma edilmiş bir söz Kur'ân'la ilgili tevillerin önündedir.	Fehd er-Rûmî
11	Emir sigası yasaktan sonra söylenirse ibaha ifade eder.	Sabbağ
12	Müfessirin, şeriat ahkâmını; ibâdât, muamelât ve bu konudaki sünneti (uygulama) bilmesi gerekir.	Akk
13	Müfessir istidlal, istinbat, tercih delillerinin tearuzu konusundaki ilgili donanımlara sahip olmalı.	Menna' el-Kattân, Sabbağ

Fıkıh usûlüyle ilgili sadece çağdaş dönemde zikredilen kaidelere bakıldığında bunların on tanesi Fehd, iki tanesi Sabbağ, birer tanesi Akk ve Menna' el-Kattân'dan gelmiştir.⁸⁵ Bu kaideler de ahkamla ilgili ayetlerin anlaşılmasında hangi kural-ların işletileceğiyle ilgili olup, fıkıh usûlünden alınmış eklektik bir mahiyet arz etmektedir.

Müfessirin donanımıyla ilgili klasik ve çağdaş dönemdeki eserlerin müfessirin donanımı içerisinde yer alan özgün kai-delere değinildikten sonra aşağıdaki kısımda ilgili dönemlerdeki eserlerde müfessirin takip etmesi önerilen özgün delil hiyerarşileri tablo halinde verilerek mahiyet analizi yapılacaktır.

2.3. Klasik ve Çağdaş Dönem Eserlerdeki Farklı Delil Hiyerarşilerinin Mukayesesi ve Mahiyeti

Müfessirin donanımına dair başlıklar altında müfessirin takip etmesi gereken deliller sıralaması da verilmiştir. Klasik ve çağdaş dönemde tespit edilebildiği kadarıyla özgün delil hiyerarşileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13.

Klasik ve Çağdaş Dönemde Müfessire Gerekli Görülen Özgün Delil Hiyerarşileri

1	Ayetin gayesi sebebi nüzul ile başlamaya uygunsa ilk olarak sebebi nüzul zikredilmelidir. Eğer münasebet ilmi ile anlaşılacaksa münasebet ilmi zikredilmelidir.	Zerkeşî
2	Müfessir öncelikle münasebet ile başlamalı (Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir), sonra esbabı nüzul, sonra lafzi ilim-lere dayanmalı, akabinde müfred lafızları lügat, sarf, istikak açısından incelemeli, sonra terkip içindeki anlamına bakmalı, bunun için sırayla iraba, meânî, beyan, bedi ilimlerine baktıktan sonra murad edilen manayı açıklamalıdır.	Itr
3	Tefsir yapılırken sırayla Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir, Hz. Peygamber'in sünnetiyle tefsir, sahabe rivayetleriyle tefsir yapılmalıdır.	Sabbağ
4	Nebi tarafından aktarılan tefsire ulaşırsa başkasına gerek yoktur. Sonrasında Kur'ân ayetlerinin desteklediği bir açıklama diğerlerini geride bırakır. Sahabenin görüşü sonrakileri geride bırakır. Selef bir ayetin tefsirinde ihtilaf ederse iki görüş üzere sonrakilerin üçüncü görüşü ihdas etmesi caiz değildir.	Fehd er-Rûmî

85 er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 161; Sabbağ, *Lemehât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 195-196; Akk, *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduh*, 188; Mennâ'u'l-Kattân, *el-Veciz fî Usûlü't-Tefsir*, 78.

Tablo incelendiğinde, tespit edilebildiği kadarıyla müfessirin donanımı kapsamında ilk defa Zerkeşi'nin münasebat kavramını zikrettiği görülmektedir.⁸⁶ Münasebatu'l-Kur'ân kavramı aslında hem müstakil eserlerde hem ulumu'l-Kur'ân eserlerinde klasik dönemden itibaren müstakil olarak bulunmaktadır.⁸⁷ Itr münasebeti Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri şeklinde izah ederek ilk sıraya almakta ikinci sırada tarihe yer vermektedir.⁸⁸ Itr'ın zikrettiği bu yapı metnin kendi bütünlüğünü önceleyen, metnin dışındaki harici verileri sunan tarihi ikinci sıraya almaktadır. Zerkeşi ise metin tarih ilişkisinde seçenekli bir yapı sunarak ikisinin de gerektiğinde kullanılabilirliğine yönelik esnek bir yapı önermektedir.

Ortak noktalarda zikredilen delil hiyerarşisinden farklı olarak Sabbâğ müfessirin; Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, sünnet ve sahabe rivayetleriyle sınırlı bir yapıyı takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁹ İlgili hiyerarşisinin sahabe tefsiriyle bitmesi İbn Teymiyye, Süyûtî, Menna' el-Kattân ve Akk'ın zikrettiği yapıdaki tabiun rivayetleriyle bitmesinden farklıdır. Delil hiyerarşisinin sahabe bitip bitmeyeceği konusu, aslında erken klasik dönemde de gündeme gelmiş bir meseledir. Süfyan es-Sevri tabiin tefsirinin bağlayıcı olduğunu, Mücahid ve İkrime'den gelen bütün rivayetlerin alınması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰ Buna mukabil Ebu Hanife sahabe tefsirini bağlayıcı görürken tabiin tefsirini görmemiştir.⁹¹ Klasik geç dönem âlimi İbn Teymiyye de tabiin tefsirini ancak ittifak ettikleri noktada bağlayıcı görerek⁹² şartlı bir kabulü göstermiştir. Dolayısıyla delil hiyerarşisinin sahabe kadar olan kısmında klasik ve çağdaş dönemde ittifak edildiği ancak tabiin rivayetlerinin bağlayıcılığının ihtilafı olduğu fark edilmekte, bunun da müfessirin donanımına yönelik hiyerarşilere yansıdığı görülmektedir.

Fehd'in *turuku't-Tefsir* şeklinde açıkladığı dört kaidenin müfessirin Kur'ân'ı yorumlarken sırayla hangilerine öncelik vereceğiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.⁹³ Fehd'in ilk sırada Hz. Peygamber rivayetlerini gerek gördüğü bu sıralamaya tespit edilebildiği kadarıyla klasik ve çağdaş dönemde müfessirin donanımları altındaki bölümlerde bulunmamaktadır. Klasik dönemde Taberi'nin mukaddime zikrettiği delil hiyerarşisi de Hz. Peygamber'in rivayetleri ile başlamaktadır. Fakat Taberi sonrasında Hz. Peygamber ve selevin rivayetlerinden yararlanıldıktan sonra Arap dilinden yararlanılacağını ifade etmektedir. Taberi'nin zikrettiği delil hiyerarşisinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri zikredilmemiş, Fehd'de ise ikinci sırada zikredilmiştir. Ayrıca müfessirin donanımları arasında sadece klasik dönemde tefsire kaynaklık teşkil eden delillerle ilgili kurallar da zikredilmiştir:

Tablo 14.

Klasik Dönemde Tefsire Kaynaklık Eden Delillerle İlgili Gerekli Görülen Kurallar

1	Tabiun bir konuda uzlaşmaya varırsa o kesin delil sayılır.	Süyûtî
2	Tabiunun ihtilaf ettiği konularda, Kur'ân diline, sünnete, Arap dilinin genel kullanımına yahut sadece sahabe sözlerine müracaat edilmelidir.	Süyûtî
3	Sahabe tefsirleri arasında ihtilaf varsa ve bunların arasını birleştirmek mümkünse birleştirilir. Mümkün değilse aralarında tercih yapılır.	Süyûtî
4	Müfessir murad edilen manaya ait deliller arasında bir fark olduğunu anlarsa burada karışıklık olduğunu bilir. Allah'ın harflerden murad ettiği manaya inanır.	Süyûtî

Tespit edilebildiği kadarıyla tefsir verilerinin kaynaklık değeriyle ilgili kaidelere de sadece Süyûtî'nin yer verdiği görülmektedir.⁹⁴ Zikredilen bu kaideler; Kur'ân'ın anlaşılmasında sahabe ve tabiun döneminde ihtilaf ve uzlaşma durumlarında onların rivayetlerinin nasıl kullanılacağıyla ilgilidir. "Sahabe tefsirleri arasında ihtilaf varsa ve bunların arasını birleştirmek mümkünse birleştirilir. Mümkün değilse aralarında tercih yapılır" şeklindeki maddenin İbn Teymiyye'nin *Mukaddime*'sinde benzer ifadelerle geçtiği görülmektedir.⁹⁵ Aşağıda zikredileceği gibi hem delil hiyerarşisinde hem bazı kaidelerde Süyûtî İbn Teymiyye'den etkilenmiştir. Ayrıca bu ihtilaflarla ilgili maddelerin fıkıh usûlünden alıntılı olduğu da söylenmelidir. Nitekim Süyûtî yukarıda fıkıh usulüyle ilgili tabloda tabiun ihtilafıyla ilgili maddeyi fıkıhtaki furu mesele-

86 Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/25; Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/475.

87 Tespit edilebildiği kadarıyla münasebet konusuna ulumu'l-Kur'ân kitapları içerisinde yer veren ilk kişi Süyûtî'dir. İlgili bölüm için bk. Süyûtî, *et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsir*, 289-290.

88 Itr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 96.

89 Sabbâğ, *Lemehât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 195-196.

90 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1/79.

91 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1/96.

92 Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*, 104-105.

93 er-Rûmî, *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*, 161.

94 Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/580-614.

95 Menna'u'l-Kattân, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 324; Itr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 94-96.

leriyle ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla bu kaidelerin bir kısmının eklektik olduğu ifade edilebilir.

Tablo 15.

Çağdaş Dönemde Tefsire Kaynaklık Eden Delillerle İlgili Gerekli Görülen Kurallar

1	Güzel hazırlık yapmalı, iyi performans göstereceği bir yöntem belirlemeli.	Menna' el-Kattân, Itr
2	Delile önem vermeli.	Menna' el-Kattân, Itr
3	Kendinden önce yapılan çalışmalara itimat etmeli.	Menna' el-Kattân, Itr
4	Söylediklerinin kendi beyanı olduğunu unutmamalı.	Menna' el-Kattân, Itr
5	Bir plan dahilinde hareket etmeli.	Menna' el-Kattân
6	Selef halef sözlerine başvurmalı.	Akk
7	Kendisinden önce Kur'ân hakkında araştırma yapanların özellikle de selefin görüşlerine bakması gerekir.	Itr
8	Tefsir yaparken delillere başvurarak Allah'ın muradına ulaşmaya çalışması gerekir yoksa yerilen tefsir olur.	Itr
9	Müfessirin tefsir yaparken bir menhec/yol takip etmesi gerekir. Bu yol, kelamın izahında eksiklik ya da ziyadededen uzak, kelamın gayesine uygun şekilde olmalıdır.	Itr

Menna' el-Kattân ve Itr'in yukarıda somut olarak zikrettiği delil yapılarından ayrı olarak bu tablodaki maddelerde yorum yaparken bir yöntem dahilinde hareket etme ve delil kullanmaya yönelik genel geçer kaideleri zikrettiği görülmektedir.⁹⁶ Bu kaidelerde selef-halef sözlerinden yararlanmaktan bahsetmekte yukarıda zikredilen yapıları tamamlayıcı mahiyet arz etmektedir.

SONUÇ

Bu makalede çağdaş ve klasik dönem usûl arayışındaki eserlerde yer alan müfessirin donanımına ait başlıklar mukayese- li bir analize tabi tutulmuştur. Çağdaş dönem âlimleri ilimler konusunda klasik dönemle büyük oranda ortaklık sergile- mişler, mahiyet bakımından da paralellikler arz etmişlerdir. Ele alınan on çağdaş âlimden sekizi lügati, altısı nahivi, beşi iştikakı, altısı sarfı, beşi belâgat ilimlerini, altısı usûl-ü fıkhi, üçü fıkhi, altısı nâsîh-mensûhu, beşi kelamı, dördü kıraati, yedisi sebebi nüzulü, üçü kıssaları, beşi tarihi, beşi hadis ve sünneti, dördü mevhibeyi eserlerine almışlardır. Dolayısıyla ilimler konusunda büyük bir ortaklık söz konusudur.

Her ne kadar iki dönemde müfessire gerekli görülen pek çok ilim bulunsa da bu ilimlerin içerikleri konusunda çağdaş dönemde bazı farklılıkların getirildiği görülmektedir. İlimler bahsinde lügat bağlamında çağdaş dönemde Müsâid ve Sabbâğ kelimenin nüzul dönemi manasına ve *Menâr* tefsirindeki tefsirin maddelerini alıntılamanın Zürkânî, Zehebi, Hasan ve Itr Kur'ân metni içerisindeki anlamına odaklanarak klasik dönemden farklılaşmıştır. Kıssaların bilinmesiyle ilgili Muhammed Ali Hasan'ın, Kur'ân'ın içinde bir konu hakkındaki kıssa parçalarının birbirlerini açıklayacağını ifade etme- sinden hareketle metin bütünlüğü vurgusunda bulunduğu çıkarımı yapılmıştır. Zürkânî, Zehebi, Hasan ve Itr, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi insana ve insanlık tarihine dair ilimlerle, insanı ilgilendiren durumları neden-sonuç ilişkisiyle birleştirerek hangi durumlarda nasıl davranılırsa ne gibi sonuçların ortaya çıkacağını sünnetullah dairesinde gerçek- leştirdiğini zikretmesi ve bunun özünün de Kur'ân'da bulunduğunu ifade ederek, müfessirin bunu söz konusu ilimlerden istifade ederek çıkarması gerektiğinin altını çizmektedir. Bunun kaynağının çağdaş dönemde aktif olarak kabul gören neden-sonuç ilişkisine dayalı determinist düşünceden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Ortak bir başka donanım olan hadislerin tefsirde kullanılması bahsinde Hasan, Itr ve Müsâid b. Süleyman'ın; klasik dö- nemden farklı olarak sahabe rivayetlerini de gerekli görmüştür. Ayrıca Müsâid tabiûn ve etbau tabiûn rivayetlerini de ekleyerek bunların sebeb-i nuzul, nâsîh-mensûh gibi çıkarım yapılmayacak konularda önemli veri araçları olduğunu göstermiştir. Bu vurgular yukarıda kelime anlamında olduğu gibi selef dönemine gitmeye yönelik olup *yeni selefilik* şek- linde kavramsallaştırılabilir. Öte yandan her ne kadar bu mesele klasik dönemde müfessirin donanımları arasında zikre- dilmese de farklı bağlamlarda yer almıştır. Müsâid'in klasik dönemden farklılaştığı bir diğer noktanın müfessirin sadece tefsir hadislerinden yararlanmasına yönelik vurgu olduğu gözlemlenmektedir. Bu şekilde tefsire özgünlük probleminin Müsâid'in zihninde yer bulduğu çıkarımı yapılabilir.

96 Mennâ'u'l-Kattân, *Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 324; Itr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, 94-96.

Fıkıh ve usûlü fıkıh konusunda da iki dönem arasında büyük oranda muhteva açısından ortaklık bulunduğu fark edilmekte, sadece Müsâid b. Süleyman'ın fıkhu'l-ayât şeklindeki kavramsallaştırmasının içeriğinde selef ilminden yararlanılarak ahkam ayetlerinin anlaşılması gerektiği vurgusu dikkati çekmektedir. Buradan hareketle onun klasik dönemdeki fıkıh mezheplerinin kurallarını aktarmaktan ziyade açıklamacı bir yaklaşımla ilgili ayetleri yorumlamak gerektiğini vurguladığı çıkarımında bulunulmuştur. Ayrıca yine burada yeni seleflik bağlamına dayanan bir çerçeve görülmektedir.

Çağdaş dönemde bulunan farklı ilimlerin sadece sosyoloji, psikoloji, muhkem-müteşabih, Mekkî-Medenî ve sîret olduğu fark edilmektedir. Sosyoloji ve psikolojiyi zikreden Sabbâğ'ın bu ilimlerin nasıl kullanılacağıyla ilgili bilgi vermediği görülmektedir. Menâr tefsirinin açıkça psikoloji ve sosyoloji ile ilgili veri sunmasa da insanlık ile ilgili ilimler arasında dolaylı olarak yer verdiği fark edilmektedir. Çağdaş dönemde popüler olan bu pozitif ilimlerin tefsirde nasıl kullanılacağına yönelik somut bir çerçeve gösterilmemesi tefsire organik değil eklemleme tarzında müfessire bir şart olarak sunulduğunu gösterir. Ayrıca Mekkî-Medenî ve muhkem-müteşabih konularının klasik dönemde erken dönemden itibaren çeşitli müstakil eserler ya da eser bölümü olarak mevcut olduğu için onların da çağdaş dönemde özgün donanımlar olduğunu söylemek zor görünmektedir. Son olarak çağdaş dönemde sîret'e odaklanılarak hadislerdeki uygulama biçimlerini göstermenin, uygulamaya dönük olmayanları dışarıda bırakmak ve Kur'an'ın somut olarak anlaşılmasına yönelik adım atmak anlamına geldiği söylenebilir.

Kaideler incelendiğinde Süyûtî'nin kaidelerin çoğunluğuna yer verdiği sadece bir kaidenin Zerkeşî'de bulunduğu görülmektedir. Süyûtî'nin lügat ve meânîyle ilgili pek çok kuralı müfessir için bir kaide olarak sunması, müfessirin belirli sınırlar içerisinde hareket ederek objektif yorumlar üretmesini hedeflediğini göstermektedir. Çağdaş dönemde de kaidelere ekseriyetle Fehd, sonrasında Hâlid Sebt ve Menna' el-Kattan yer vermiştir. Tefsir usûlü ve lügatle ilgili kaideler sadece Fehd'in eserinde bulunmaktadır. Zamirler kapalılıklara yol açtığı ve onların hangi kelimeye döneceği meselesi yorum yapmada önemli bir mihenk taşı olduğu için Fehd ve Süyûtî zamirlerle ilgili kaideler ağırlık vermiş olmalıdır. Klasik ve çağdaş dönem karşılaştırıldığında, Süyûtî'nin Arap dili kurallarının tefsirde öncülüğünü vurguladığı, Fehd'in ise Kur'an'ı Arap dili kurallarından ayrı bir dil otoritesi olarak gösterdiği fark edilmektedir. Bu doğrultuda Fehd'in Arapça kaidelerinden çok manayı öncelemek gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca Fehd'in "zamirlerin hepsine dönüşü muhtemelse hamledilir" şeklinde zikrettiği kaide klasik dönemde "zamirin en yakın kelimeye hamledileceği" şeklinde yer almaktadır. Bu durum da yine Fehd'in Arap dilinin kurallarını değil, Kur'an'ın manasının ortaya çıkarılmasını önceliğini gösteren bir durumdur.

Meânî ile ilgili kaidelerde çağdaş dönemde Fehd ve Hâlid Sebt'in nüzul ve selef dönemi anlama vurgu yapması yeni selefiliğin işaretlerini verdiklerini bir kere daha göstermektedir. Ayrıca Hâlid Sebt'in zikrettiği kaidelerin Süyûtî'nin zikrettiği kaidelerden daha somut spesifik olduğu görülmektedir. Gerek klasik gerekse çağdaş dönemde fıkıh usûlüyle ilgili zikredilen kaidelerin Kur'an'daki ahkam ayetlerini anlamaya ilişkili olduğu ancak bu kaidelerin direkt fıkıh usûlünden alındığı için tefsir usûlüne eklektik bir yapı arz ettiği fark edilmektedir.

Delil hiyerarşileri karşılaştırıldığında klasik dönemde Zerkeşî'nin çağdaş dönemde Itr'ın münasebat üzerinde durduğu fark edilmekte ancak Zerkeşî bu konuyu sebebi nüzulle seçenekli olarak sunarken çağdaş dönemde Itr'ın münasebatı ilk kısma aldığı görülmektedir. Bu farklılık çağdaş dönemde metin bütünlüğü anlayışlarının daha çok ağırlık kazanmasından olabilir.

Fehd özgün olarak Hz. Peygamber rivayetlerini öne almış sonrasında Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine sahabe rivayetlerine yer vermiştir. Hz. Peygamber'i Kur'an'dan önceye alarak rivayetleri önceleyen bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Menna' el-Kattan ise genel geçer kaidelere yer vermiş ayrıntılı delil sıralaması yapmamıştır.

Sonuç olarak zikredilen ilimler, kaideler ve delil hiyerarşileri bağlamında çağdaş dönemde metin bütünlüğü ve nüzul dönemi-selef dönemi tarihine vurguların bulunması bir oranda farklılık olarak kendini göstermektedir. Özgün olarak sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi ilimler müfessire gerekli görülse de bunların tefsirde yorum yaparken nasıl kullanılacağına yönelik sahada uygulanabilir sistemli bir yöntem sunmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum kendi yaşadıkları dönemin özellikle batıda ön planda bulunan sosyoloji ve psikoloji gibi branşlardan etkilendikleri intibamı oluşturmaktadır. Dolayısıyla özgün görünen bu ilimlerin tefsirde nasıl kullanılacağıyla ilgili organik ve sistematik yapı önerilememiştir. Müfessirin donanımları bağlamındaki mukayese neticesinde çağdaş dönem âlimlerinin, klasik ve çağdaş dönem arasında gidip geldikleri, ancak iki tarafta ağır basan yön ve yöntemin klasik dönem olduğu görülmüştür. Neticede çağdaş dönem müfessirler klasik dönemden farklı olarak yeni eserler yazmayı hedefleseler de -müfessirin donanımları başlıkları özelinde ifade edilecek olursa- bu eserleri sistematik ve özgün bir yöntem önerme yoluyla dolduramamışlardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Akk, Hâlid Abdurrahman. *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduh*. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 2. Basım, 1986.
- Ateş, Şule Yüksel. *Klasik ve Modern Dönemde Müfessirde Aranan Şartlar ve Değişimi*. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çol, Muhammet. "Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Kaideler Üzerine Sistematik Bir İnceleme Denemesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/42 (2019).
- Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn, İbn Teymiyye. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*. thk. Doktor Adnan Zarzur. y.y.: b.y., 2. Basım, ts.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *el-Bahrul'-Muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.
- Ercan, Bilal. *Tefsir Geleneğinde Müfessirde Aranan Şartlar*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Fehd er-Rûmî, İbn Abdurrahman. *Buhûs fî Usûli't-Tefsir ve Menâhicuh*. Riyad: Mektebetu't-Tevbe, 1419.
- Hasan, Muhammed Ali. *el-Menâr fî Ulûmi'l-Kur'ân Ma'a Medhali fî Usûli't-Tefsir ve Mesâ'dirih*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2000.
- Hüseyin, Tâhâ. *Fi'l-edebi'l-cahilî*, 1977.
- Itr, Nüreddin. *Ulûmü'l-Kur'ân*. Dimeşk: Matbaatu's-Sabah, 6., 1996.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Kanûnü't-Te'vil*. thk. Muhammed Süleymanî. Beyrut-Cidde: Meüessesetu Ulûmi'l-Kur'ân- Dâru'l-Kibleti li's-Sekafeti'l-İslâmîyye, 1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Fünûnu'l-Efnân fî 'Uyûni Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Hasan Ziyauddin el-Itr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, 1408.
- Kâdî Abdülcebbar, Ahmed b. Abdilcebbar. *Şerhu'l-usûli'l-hamse mu'tezile'nin beş ilkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kâfiyeci, Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b Süleyman. *et-Tefsîr fî Kavâ'idi İlmi't-Tefsîr*. thk. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Kaya, Mesut. "Dönemsel İlmî Şartların Müfessirin Donanımı Üzerindeki Belirleyiciliği -Klasik ve Modern Dönem Mukayesesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (01 Ocak 2013), 9-31.
- Kayhan, Veli. *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Koçyiğit, Hikmet. *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2015.
- Mennâ'u'l-Kattân. *el-Vecîz fî Usûli't-Tefsir*. Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1980.
- Mennâ'u'l-Kattân. *Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 2000.
- Molla Fenârî. *Aynü'l-Âyân*. Dersaadet, 1325.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım. *Mukaddimetu Cami'i't-Tefâsîr Me'a Tefsiri'l-Fatiha ve Metali'l-Bakara*. thk. Ahmed Hasan Ferhan. Kuveyt: Daru'd-Da've, 1405.
- Rıza, Muhammed Reşid. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (el-Menar)*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Rıza, Reşid. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1948.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Usûlü't-Tefsir ve Menâhicuh*. Riyad: Mektebetu't-Tevbe, 3. Basım, 1992.
- Sabbağ, Muhammed. *Lemehât fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 3. Basım, 1990.
- Sebt, Hâlid b. Osman. *Kavâ'idu't-Tefsir Cem'an ve Dirâseten*. Daru İbn Affan Huber, 1997.
- Sûsî, Muhammed Ali Salih. "el-Mufassal fi Şurûti'l-müfessir". *el-Mecelletü'l-ilmîyye*. y.y.: b.y., 2013.
- Sülemî, Muhammed b. Hüseyin. *Hakaiku't-Tefsîr*. thk. Seyyid İmran. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. I-IV Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006.
- Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsir*. Riyad: Daru'l-Ulûm, 1982.
- Tayyâr, Müsâid b. Süleymân. *Tahrîr fî Usûli't-Tefsir*. Cidde: Merkezi'd-Dirasati ve'l-Ma'lumatil-Kur'aniyye bi Ma'hedi'l-İmamî'-Şatibi, 2014.
- Tûfî, Süleyman b. Abdül-kâvî b. Abdî'l-Kerîm. *el-İksîr fî Kavâ'idi İlmi't-Tefsîr fî Usûli ve Kava'idi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*. thk. Muhammed Osman. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Yalnız, Fatma. "İbn Teymiyye'den Önce Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirini Bir Metot Olarak Öneren Âlim: Ebû Bekir İbnü'l-Arabî". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 863-880. <https://doi.org/10.18505/cuid.1161321>
- Yalnız, Fatma. *Tefsirde Usûl Araştırmaları -Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında-*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Cedel". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV yayınları, 1993.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirün*. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidit-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhu't-Tevîl*. thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1407.
- Zerkeşî, Abdillâh Muhammed b. Bahadır. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl Burhan İbrahim. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Zürkani, Muhammed Abdulazim. *Menâhilu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 3. Basım, ts.

EXTENDED SUMMARY

This article focuses on whether the contemporary works in search of a methodology in tafsir bring innovation to the classical works in terms of the sections on the mufassir's equipment. In the contemporary period, authors in search of the methodology of tafsir have tried to introduce innovation by writing works for various purposes. As a matter of fact, Mennâ' al-Kattân, Fahd al-Rûmî and al-Zürkânî wrote their works to write a textbook for their students in the faculty, Khâlid Abdurrahman Aqq, Muhammad Lutfi Sabbagh and Musaid b. Suleiman wrote their works to deal with the concepts and issues related to the method of tafsir, and Zehebi wrote his works because he found the classical period incomplete. From this point of view, the extent to which the scholars of the contemporary period brought original content from the classical period will be analyzed within the framework of the mufassir's equipment.

When the titles related to the equipment of the mufassir are examined, the concepts of shurut al-mufassir, âdâb al-mufassir, edawat-âlât, al-ulumulleti yahtaju ileyha al-mufassir and kavâid come to the fore. However, it was observed that the information mentioned under these headings was not in an orderly sequence, but was a complex collection of information. When the headings are subjected to a systematic categorization, it is seen that both the classical and contemporary periods converge on three common denominators. These are the sciences that the exegete should know, the rules that he should follow, and the hierarchy of evidence that he should follow while interpreting.

When we look at the literature, we realize that although there are some studies on the mufassir's equipment, they do not center on the problem of change and innovation between the contemporary and classical periods, which is at the center of our article. Only one study has made some evaluations on the difference of the articles in the contemporary Menâr tafsir from the classical period. However, our study will subject the relevant headings of nine contemporary scholars and eleven classical scholars to comparative analysis. In addition, only the sciences related to the mufassir's equipment have been listed in the literature, and no comparison of the rules and hierarchies of evidence has been made.

Since our study will focus on the phenomenon of innovation brought by the contemporary period to the classical period in the context of the mufassir's equipment, the article will first look at whether new content is reflected in the relevant titles of the works in the sources belonging to the contemporary period. Subsequently, common points will be identified in the form of tables in the form of sciences, principles and hierarchies of evidence under the titles of the equipment of the mufassir in the contemporary and classical periods. Besides, an intertextual content analysis will be conducted to determine whether a new nature is introduced in the contemporary period within the common points. Subsequently, it will be given in the form of tables whether the contemporary period has brought originality to the classical period in three subjects under the umbrella of the equipment of the mufassir. Thereafter, a content analysis will be made on their nature. In this way, the common points and different points will be shown concretely and the phenomenon of innovation and change in the contemporary period will be clarified.

As a result, although the addition of a few sciences such as sociology, psychology and anthropology by the authors of the relevant period seems to be an original issue, the lack of emphasis on how these sciences can be used to interpret the Qur'an and this led to the articulation of these sciences, which were popular in the current era, to the science of tafsir and the inability to create an organic structure. When we look at the rules, in the contemporary period, there are some concrete and specific steps in the rules of meâni, and in the rules related to the lexicon, there is a structure that considers the Qur'an as a linguistic authority apart from Arabic, and that is based on meânîng rather than linguistic rules. As for the rules of jurisprudence, it is noticeable that both periods eclectically included the rules taken from jurisprudence in their chapters. In the hierarchies of evidence, although there are emphases that highlight the relationship and the narrations of the Prophet, it is noticed that similar ones were also present in the classical period. In the final analysis, it is noteworthy that the titles and content of the classical period in the context of the subject matter are largely preserved in contemporary works, and the innovation efforts of the classical period cannot underline the classical period by proposing a more systematic method.